

AVUI!

ANY IV   nº 15   Estiu 1990

REVISTA COMARCAL
DELS PORTS

Ajut. 225,- pts.

**LA
MATA**
Vista general

SUMARI

EDITORIAL	3
MONOGRÀFIC:	
- La Mata	4
- Edificis, Monuments i Obres Artístiques	10
- Recorrent el Terme	11
- Festes, Tradicions i Folklore	12
COMARCA	
- El Forcall	15
- Cincorres	15
- Vilafranca	15
LA BÚSTIA	16
Recuperem el nostre Patrimoni	17
ORELLA ESCRIVANA	19
CREACIÓ	
- Vallivana (VI)	20
- Finor de l'aire	21
PUBLICACIONS	
- La Santantonada del Forcall	21
- Festivitat del Corpus Christi -Morella 1989-	21
- Morella, Junio 1990	21
OPINIÓ	
- Mili: Segrest legal	22
- Una Revolució pendent	25
- Trenca prompte el teu silenci	25
- Ensenyar a mirar	27
TRADICIONS POPULARS	
- La picardia també fa història	28

Equip de redacció: Carme Segura (Cincorres), Narcisa Rambla (El Forcall), Ramon Bel i Bartomeu Messeguer (Herbers), Josep Maria Zapater (La Mata), José Bordàs -esports-, Ernest Querol, Jesús Sangüesa (Morella), Emili Vinaixa (Portell), Manuel Clemente, Quico Blasco (Sorita), Josep Manuel Falcó (Vilafranca).

Fotografia: Grup de Fotografia de Morella i Salvador Rabaza.

Dibuixant: Jesús Ortí.

Correcció lingüística: Josefina Borràs, Ernest Querol.

Col·laboradors: Tots els que vulguen escriure.

Administració: Rafael Prats.

Distribució: Joan Carles Marcobal.

Edite: L'Associació Cultural i Comissió de Normalització Lingüística dels Ports. Correspondència a l'Apartat de Correus nº 18. 12300 Morella.

C.I.F.: G 12080636. - **Imprimeix:** Jordi Dassoy Carcellé. - **Dipòsit Legal:** B. 20.594-1987.

Editorial

L'Associació Cultural i Comissió de Normalització Lingüística dels Ports i el Grup de Redacció de la revista AU! (editada per l'esmentada associació), degut a què enguany es compliran 15 anys de l'inici del canvi polític, creu convenient proposar una anàlisi de la situació dels temes que l'afecten directament i d'altres que condicionen la seua actuació. Per la qual cosa

CONSTATEM:

que les expectatives de vertebració de la nostra comarca d'abans i de després del 1975 s'han quedat en això, en expectatives. Així mateix, el desig d'un desenvolupament cultural digne s'ha vist avortat.

Això és degut, entre altres coses, a:

1r.- la incapacitat de plantejar-se els temes que depassen la realitat més immediata, que no va més enllà de l'àmbit municipal.

2n.- la inèrcia arrossegada de segles, i especialment de 40 anys de parèntesi de la raó, que ha permès que no es qüestionen cap de les fites de despersonalització aconseguides en eixe interval.

Així, ens trobem indiscutits fets com:

a) la dissolució de la comarca en un "Maestrazgo" absurd, al qual les nostres corporacions paguen religiosament l'1 % del seu pressupost. Aquesta adscripció aberrant fa que ens presentem als altres d'una manera que no som i, per tant, afecte el nostre sentit de la realitat.

Aquesta promoció turística no és gratuïta, sinó que amague, i per tant negue, tota la nostra cultura. Segons ells, açò és idèntic a Alcanyis.

b) la marxa enrere respecte a una organització comarcal del País Valencià.

c) la voluntat poc ferma de crear serveis mancomunats entre els pobles de la comarca, minvada per la temor d'alguns polítics de perdre els privilegis atorgats per la "Mancomunidad del Maestrazgo".

La conseqüència de tot això és una infraestructura caracteritzada per:

- una xarxa viària del tot inadequada, pel menyspreu de l'administració i per l'absència d'una reivindicació col·lectiva dels ajuntaments.

- una manca de planificació del desenvolupament econòmic: ni industrialització ni comercialització adequada dels productes agrícoles i ramaders. Amb problemes com la utilització dels purins.

- una multiplicació de serveis entre els pobles, que podrien fer-se col·lectivament.

Això ha col·laborat en el procés de despoblament de la comarca i en l'envelliment de la població.

Tots aquests condicionants estan imbricats amb aquells que afecten més directament l'àmbit d'actuació d'una associació cultural comarcal. Així, comprovem que:

a) No hi ha cap canvi substancial en les normes d'ús lingüístic de la comarca. No cal dir que hi ha un context general que les condicione que ha estat analitzat en alguns articles de la revista, i que una associació cultural valenciana no pot més que impugnar, perquè en nom de la igualtat s'ha establert la discriminació; però, en general, és assumit com una cosa immutable i *natural*, i no és contestat. Per la qual cosa, i centrant-nos en aquelles actuacions que aquest àmbit general no dificulta, ens trobem que, en una comarca amb quasi el 100 % de valenciano-parlants, hi ha:

1.- Una situació absolutament privilegiada del castellà, només a excepció del nivell oral col·loquial. Que comporte:

1.1.- La innecessària justificació del lloc que ocupe aquesta llengua.

1.2.- L'exclusió de la nostra llengua:

- com a llengua d'ensenyament. Amb la paradoxa que s'ensenye una llengua que després no s'utilitze. Els mestres, majoritàriament, no han fet res perquè aquesta situació canvie, ans al contrari, en alguna ocasió s'han valgut d'estratègies ben baixes per mantenir-la.

- com a llengua de l'administració.

- com a llengua de l'església.

- com a llengua de comunicació entre els partits polítics i els electors. (Cal assenyalar l'excepció de l'Ajuntament de Cincorres, però, malauradament, confirme la regla).

És de ressaltar la coincidència entre el PSOE i el PP en aquest punt: els dos publiquen revistes en la mateixa llengua. I els dos tenen la mateixa adscripció nacional, encara que no ho manifesten obertament, només parlen de *nació* quan es refereixen a l'Estat.

Dos fets positius s'han produït en aquesta àrea: la publicació de la revista AU! íntegrament en la nostra llengua i les emissions d'"Els Ports Ràdio", encara que caldria analitzar el model de llengua utilitzat d'aquest darrer mitjà de comunicació.

b) La quasi-absència d'activitats culturals organitzades pels ajuntaments. Quan se n'organitze alguna ben poques vegades és per fomentar la nostra cultura.

Novament han de ser organitzacions privades les que han de suplir aquest buit: la nostra associació, el "Grup de dones dels Ports", P.A.C. Setmana de la joventut de Morellà, les associacions de Vilafranca, etc.

CONCLOEM:

1r.- Que després de 15 anys ja no es pot dir que s'ha d'anar a poc a poc en la recuperació de la nostra comarca i de la nostra cultura; perquè, en aquest cas, quan no s'avance cap a un cantó és que es va cap a un altre.

2n.- Que calen urgentment uns quants canvis:

- S'ha de fer una reflexió aprofundida de la nostra història (qüestionant la fraseologia ideològica dominant i dominadora) perquè ens mostre clarament quins han de ser els camins de la nostra recuperació i desenvolupament.

- En el plantejament de les actuacions s'ha de tindre una visió més ampla que la municipal i capaç de planificar seriosament el futur, tant econòmicament com culturalment. En eixe sentit s'ha de plantejar seriosament una organització dels pobles a nivell comarcal. I per tant rebutjar formes alienadores de promoció turística. És imprescindible la creació d'una bona infraestructura viària, econòmica i de serveis.

Aquestes mesures han de servir per aturar el despoblament i l'envelliment de la població, i caldria fins i tot arribar al procés invers: la immigració.

- Cal també aprofitar al màxim l'esquifit marc legal actual i aconseguir una situació cultural digna, per a la qual cosa els partits polítics de la comarca han de deixar de justificar, actuacions que són clarament contràries a la finalitat esmentada de dignitat, abandonar-les i començar a fomentar realment la nostra llengua i la nostra cultura. De la mateixa manera cal rebutjar conjuntament aquelles altres agressions externes (que de fet són la mateixa) com la contaminació i la supressió de TV3.

- Finalment, tots aquells que som conscients d'aquesta situació insostenible hem de fer valer les nostres accions per capgirar aquests condicionants adversos i ser coherents negant el nostre suport a aquells que ens neguen com a poble.

La Mata

Realitzat per: Mª José Beltran, Charo Beltran, Guillermo Querol, Javier Fabregat, Martín Surroca i Josep Mª Zapater.

Agraï m sincerament les facilitats donades pel professor José Eixarc Frasno que ens ha permès traure moltes informacions i dades del seu llibre «La Mata». Llibre que recomanem als que vulguen aprofundir en el coneixement del nostre poble.

PRESENTACIÓ

En la dècada dels anys seixanta tots els pobles dels Ports patiren una forta emigració. Tot feia presagiar que aquesta agònica fugida de gent acabaria amb la vida d'aquests pobles.

Però amb la introducció de la cria del porc en granges, la Mata es va recuperar i des de llavors el descens de població ja no és tan pronunciat.

A més aquesta ramaderia ha comportat una millora econòmica

destacable. I com la renda per càpita ha pujat molt, les condicions de vida són prou acceptables. La qual cosa fa que les perspectives de futur siguin bones, ja que amb estes avantajoses condicions els joves desitgen quedar-se al poble.

El nucli urbà de la Mata està conformat per la plaça, llarga i estreta, envoltada de cases senyoriales; el carrer major que comença en la plaça i és el més llarg del poble; carrers estrets i costeruts, sovint molt curvats; i un gran nombre de placetes, replacetes, carrerons i congrells. Junt a aquests trets característics del casc urbà persisteixen algunes deficiències puix al costat de cases noves o ben arreglades es troben cases velles i mal conservades.

En el terme municipal existeixen

alguns indrets on la natura demostra la seua capacitat de crear paisatges plens de bellesa i esplendorositat.

Dissortadament també resten per resoldre alguns problemes importants relacionats amb el medi ambient com són l'abocament d'escombraries, aigües residuals i purins procedents de les granges de porcs.

Però de tot el més destacable de la Mata és la gran vitalitat de que gaudeixen els seus habitants. Una energia que es manifesta en la modernització de les empreses ramaderes, en la capacitat d'organitzar festes, en les obres de millora de serveis i també en la gran inquietud i debat que suggereixen els problemes que a la nostra comarca es plantegen.

La Mata, Vista general

Breu síntesi de la història

El nucli actual de la Mata va ser fundat pels àrabs però no se sap quan, ni com, ni per què no es conserven documents referents a esta època.

A principis del segle XIII les tropes de Blai d'Alagó conqueriren aquestes terres als sarraïns i és d'aquesta època que es conserva el document més antic que fa referència a la nostra vila. Aquest document és la carta Pobla que el noble Blai d'Alagó atorgà a Morella el 16 d'abril de 1233, en el qual es refereix a la Mata com a límit amb l'Aragó del Castell de Morella.

Aquest mateix any, Blai d'Alagó va concedir a Bernat Monzó la Torre de la Soma i el lloc de La Mata, així el nostre poble es constituí en aldea.

Més endavant, l'any 1355 La Mata es va convertir en Carrer de Morella.

Durant molt de temps els habitants de la Mata van ser considerats veïns de Morella i de ben segur que van contribuir amb diners i amb el seu esforç personal a construir les magnífiques obres arquitectòniques de què gaudeix la ciutat de Morella.

Al llarg d'aquest període els habitants de la Mata se sentiren discriminats per les autoritats de Morella i intentaren moltes vegades independitzar-se'n. A l'igual que altres pobles dels Ports no va aconseguir aquest propòsit fins l'any 1691, quan les arques de l'erari públic es trobaven exhaustes.

Aquesta independència li va costar al poble de la Mata 4.241 lliures.

En els arxius municipals de La Mata es conserva el document acreditatiu de la concessió del privilegi de Vila Reial que el rei Carles I li va atorgar a la Vila de la Mata.

Un altre fet destacat de la nostra

història és l'incendi que va sofrir el poble l'any 1707, durant la guerra de Successió quan les tropes del Rei Borbó Felip V saquejaren el nostre poble.

Al segle XVIII la Mata va patir una gran pesta, en la que va morir molta gent.

L'agricultura ha estat el mitjà de vida del poble al llarg dels segles; blat, ordi, raïm, safrà (al s. XV), moreres (s. XVIII).

Cap al segle XVIII fou introduïda l'elaboració artesanal de l'espardenya que durant el segle XX ha reportat molts beneficis i prestigi al nostre poble.

De la història més recent podem ressaltar les millores aconseguides en infraestructura i serveis generals del poble. És la dècada dels seixanta es va portar al poble l'aigua de la font de la Mananera.

En els anys setanta es van construir els desaigües i les canalitzacions d'aigua corrent a les cases i la pavimentació dels carrers. I, finalment, en la darrera dècada del vuitanta s'ha construït el poliesportiu i la piscina.

GENERALITAT
VALENCIANA

OFICINA D'INFORMACIÓ,
INICIATIVES I RECLAMACIONS

CASTELLÓ

CENTRE D'INFORMACIÓ

La Generalitat,
ara més prop

GENERALITAT VALENCIANA
PRESIDÈNCIA

PREGUNTE EL QUE NECESSITE

L'informarem sobre els aspectes generals de l'Administració de la Comunitat Autònoma. Sobre la seua estructura, funcions i procediments.

CENTRE D'INFORMACIÓ

ATENEM LES SEUES RECLAMACIONS

Podrà formular totes aquelles queixes i reclamacions que estime convenient per sentir-se desatès o lesionat en els seus drets.

POT SUGGERIR-NOS LES SEUES INICIATIVES

Acollirem totes les iniciatives que serveixen per a millorar la nostra Administració. Seran rebudes, classificades i tramessas a l'òrgan competent.

CRIDE'NS:

Telèfon: 23 84 12
23 86 09

Li facilitarem la informació que necessite sobre l'Administració de la Comunitat Autònoma Valenciana.

VISITE'NS:

Plaça de la Pau, 18

Si vol, l'atendrem personalment.

ESCRIGUE'NS:

Plaça de la Pau, 18
12001-CASTELLÓ

Les seues preguntes, suggerències i reclamacions, seran degudament contestades.

SERVEIS TERRITORIALS

Conselleria d'Economia i Hisenda

Norda Mitja, 6 11
Tel. 22 81 86
22 81 88

Conselleria d'Obres Públiques, Urbanisme i Transport

Litiriana

M. Segura Riba, 1

Tel. 22 12 24

Regidoria i Hisenda

Av. del Mar, 18

Tel. 22 38 0034-86

Transport

Berlín, 8

Tel. 22 81 50

Direcció d'Urbanisme

Carotana

Av. del Mar, 18

Tel. 22 58 0882

Dir. Ports Naut.

Navarra, 42

Tel. 21 11 4433

Conselleria de Cultura, Educació i Ciència

Cultura i Educació

Av. del Mar, 18

Tel. 22 28 11

Museu 81

Tel. 22 52 12

Conselleria de Sanitat i Consum

Sanitat

Av. del Mar, 6

Tel. 22 22 22 - 22 42 51

Consum

Av. del Mar, 6

Tel. 22 85 12

Conselleria de Treball i Seguretat Social

Treball

Pl. Maria Agustina, 1

Tel. 22 42 55

Benestar Social

Av. Navarra, 15

Tel. 22 88 12

Conselleria d'Indústria, Comerç i Turisme

Indústria i Energia

M. Segura Riba, 14

Tel. 22 08 2832-47 1822 85 15

Comerç

Alameda, 11, annex

Tel. 21 86 22 - 24 18 40

Turisme

Pl. Maria Agustina, 8

Tel. 22 14 2428 - 22 11 02

Conselleria d'Agricultura i Pesca

Mariner, 23

Tel. 22 82 11

Telèfon Turístic

22 18 00

Població i Economia

Intentarem fer unes aproximacions sobre l'evolució demogràfica de La Mata al llarg dels segles. El seu coneixement ens pot donar la mida aproximada de la importància i riquesa del poble, per estar el fenomen demogràfic íntimament relacionat amb l'evolució econòmica.

Les dades més antigues referides a la nostra població, ens vénen a partir del segle XVI.

L'any 1567-72, el llibre "Description del Reyno de Valencia" ens diu de la Mata, que té 110 cases.

L'any 1611, La Mata compta amb 116 cases.

Sabem també que l'any 1620 hi ha 117 veïns.

L'any 1633 La Mata té 133 cases poblades, mentre que l'any 1655 només hi ha 60 cases poblades, aquesta notable diferència és causada per les gran quantitats de morts que hi van haver a causa de la pesta, o contagi de l'època.

De l'any 1699, en el Manifest de veïns de la present vila" únic document d'aquest tipus que hem pogut localitzar, figuren amb noms i cognoms 81 veïns.

De l'any 1787 podem dir que la Mata compta amb 100 veïns actius i 50 inactius.

Cap a l'any 1795-97 són 120 les persones dedicades a cultivar les terres, i a l'artesania.

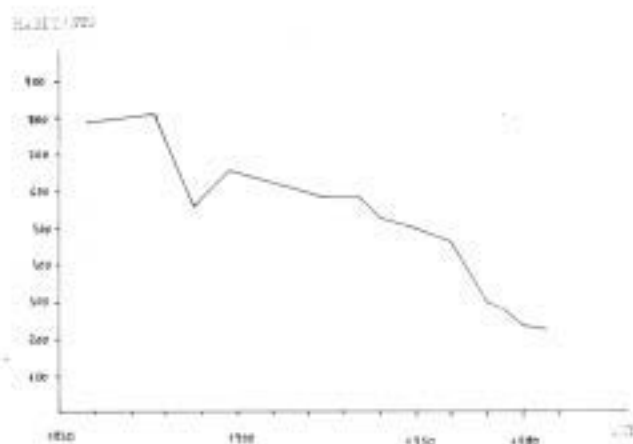
A l'any 1848 la població de La Mata és de 123 matenes, i l'any 1858 es produeix un considerable augment, passant a ser una vila de 779 habitants.

Pel que fa als altres pobles de la comarca, tenim les següents dades: Morella (6.896), Portell (926), El Forcall (2.100), Cincorres (1.454), Castellfort (1.289), Olocau (579), La Todolella (615).

Aquests darrers anys del segle XIX, representen les xifres més altes quant a la població (tant de la Mata com de la comarca) que s'han donat mai.

- Algunes dades demogràfiques des de mitjans del segle XIX, fins els nostres dies.

GRÀFICA 1

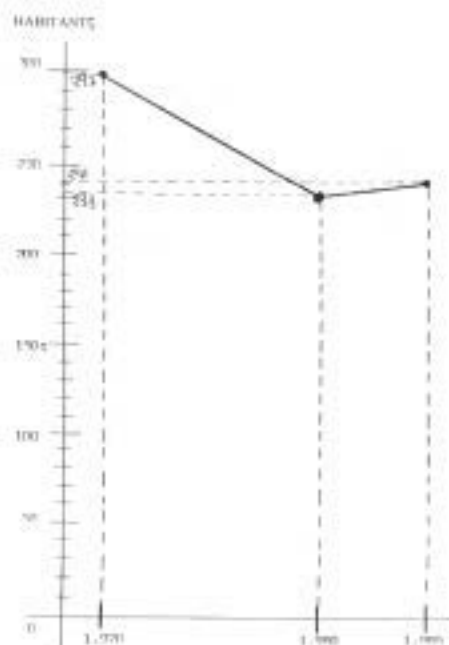

A partir d'aquestes xifres es pot observar el progressiu descens de la població al llarg del temps.

Els factors que més han influenciat, han estat, la situació econòmica de la comarca, que ha fet que molta gent jove hagi anat a la ciutat per poder trobar un lloc de treball, que no li proporciona el camp.

A continuació, tenim representades algunes gràfiques que ens ajudaran a aclarir-nos la situació.

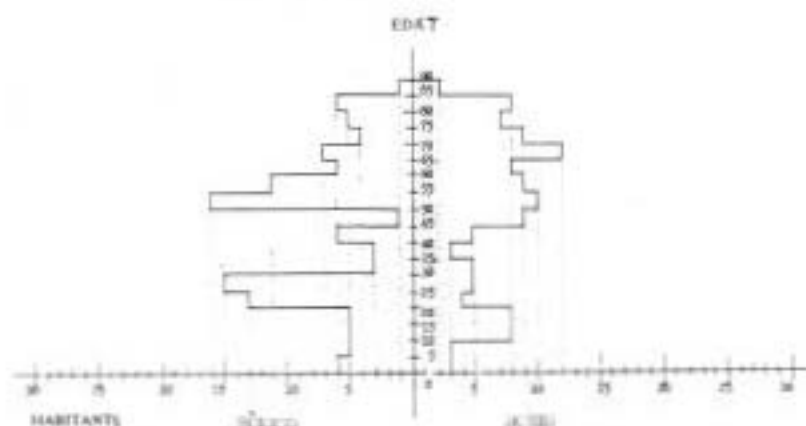
ANY	Fam.	Hab.	Hom.	Don.
1857	189	779	386	393
1877	201	804	379	425
1888	170	547	397	425
1898	172	656	318	338
1924	155	579	284	295
1935	188	582	293	289
1940	166	527	248	279
1948	168	498	235	263
1950	177	496	241	255
1960	150	456	232	224
1970	-	290	-	-
1975	100	271	143	128
1980	780	233	120	113
1986	777	222	104	111

Gràfica 2: Representa gràficament l'evolució de la població des de 1970 fins a 1985.

Observem que el descens és molt pronunciat fins al 1980, però després d'aquest any la població de la Mata pareix que vaja en augment encara que molt poc a poc.

PIRÀMIDE DE POBLACIÓ - 1985

Gràfica 3.- "Piràmide de la població" a l'any 1985. La Mata és una població d'escassa natalitat que tendeix a convertir-se en una població envellida.

Taula 2.- Les emigracions internes han estat molt intenses entre els anys 1960-1980. Les emigracions s'han donat principalment a Castelló i a Catalunya. Aquest moviment ha disminuït per la crisi econòmica i la falta més bé escassa de mà d'obra. Les immigracions (escasses) solen ser d'altres nuclis comarcals.

2. Població segons l'edat (Grups Quinquennals)

EDAT	TOTAL	HOMES	DONES
TOTAL	322	168	154
De 0 a 4 anys	8	3	5
De 5 a 9 anys	9	7	2
De 10 a 14 anys	11	3	8
De 15 a 19 anys	10	8	4
De 20 a 24 anys	17	10	7
De 25 a 29 anys	12	9	3
De 30 a 34 anys	11	3	8
De 35 a 39 anys	8	5	3
De 40 a 44 anys	13	6	7
De 45 a 49 anys	7	2	5
De 50 a 54 anys	19	8	11
De 55 a 59 anys	21	10	11
De 60 a 64 anys	19	11	8
De 65 a 69 anys	14	5	9
De 70 a 74 anys	13	8	7
De 75 a 79 anys	18	8	10
De 80 a 84 anys	5	4	1
De 85 a 89 anys	5	2	3
De 90 a 94 anys	2	0	2
De 95 a 99 anys	0	0	0
De 100 i més anys	0	0	0

TAULA 2
MOVIMENTS MIGRATORIS

A	EML	IMML
1961-70	30	3
1971-75	46	4
1976	5	0
1977	3	0
1978	2	0
1979	1	2
1980	2	1
1981	3	0
1985	1	0

EML: Emigrant

IMML: Immigrant.

DISTRIBUCIÓ GENERAL DE
LES TERRES (Ha.)
- 1986 -

L'escàs cultiu que hi ha es correspon a:

- Cereals
- Arsetllers
- Hortalissa
- Vinya

A hores d'ara, ningú viu exclusivament de la terra perquè no està molt explotada.

La ganaderia és el més important mitjà de producció.

- A La Mata hi ha un total de 1.524 hectàrees.

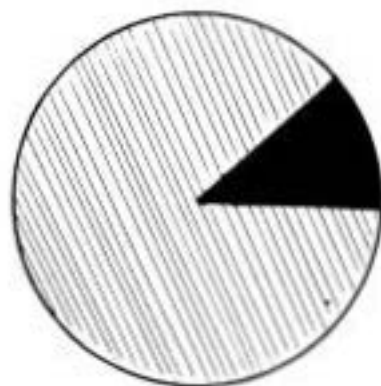
Taula 1.- Tenim, la població segons l'edat, referida a l'any 1986.

LA MATA

1. Població segons l'edat

EDAT	TOTAL	HOMES	DONES
TOTAL	222	108	114
De menys d'1 any	1	1	0
D' 1 any	1	0	1
De 2 anys	1	1	0
De 3 anys	2	1	1
De 4 anys	3	0	3
De 5 anys	2	2	0
De 6 anys	1	0	1
De 7 anys	1	0	1
De 8 anys	3	3	0
De 9 anys	2	2	0
De 10 anys	1	1	0
D' 11 anys	0	0	0
De 12 anys	4	0	4
De 13 anys	2	1	1
De 14 anys	4	1	3
De 15 anys	2	2	0
De 16 anys	4	2	2
De 17 anys	0	0	0
De 18 anys	3	2	1
De 19 anys	1	0	1
De 20 anys	5	1	4
De 21 anys	2	1	1
De 22 anys	2	2	0
De 23 anys	2	2	0
De 24 anys	6	4	2
De 25 anys	1	0	1
De 26 anys	2	2	0
De 27 anys	2	2	0
De 28 anys	1	1	0
De 29 anys	6	4	2
De 30 anys	4	1	3
De 31 anys	3	1	2
De 32 anys	2	1	1
De 33 anys	2	0	2
De 34 anys	0	0	0
De 35 anys	2	1	1
De 36 anys	0	0	0
De 37 anys	3	2	1
De 38 anys	2	1	1
De 39 anys	1	1	0
De 40 anys	2	0	2
De 41 anys	0	0	0
De 42 anys	6	4	2
De 43 anys	3	1	2
De 44 anys	2	1	1
De 45 anys	1	1	0
De 46 anys	1	0	1
De 47 anys	0	0	0
De 48 anys	3	0	3
De 49 anys	2	1	1
De 50 anys	3	1	2

EDAT	TOTAL	HOMES	DONES
TOTAL	222	108	114
De 51 anys	3	1	2
De 52 anys	5	2	3
De 53 anys	1	1	0
De 54 anys	7	3	4
De 55 anys	8	5	3
De 56 anys	3	2	1
De 57 anys	2	1	1
De 58 anys	3	1	2
De 59 anys	5	1	4
De 60 anys	2	2	0
De 61 anys	3	3	0
De 62 anys	4	2	2
De 63 anys	6	3	3
De 64 anys	4	1	3
De 65 anys	1	1	0
De 66 anys	2	0	2
De 67 anys	4	1	3
De 68 anys	2	1	1
De 69 anys	5	2	3
De 70 anys	4	2	2
De 71 anys	2	0	2
De 72 anys	4	2	2
De 73 anys	1	1	0
De 74 anys	2	1	1
De 75 anys	3	1	2
De 76 anys	5	4	1
De 77 anys	4	2	2
De 78 anys	4	1	3
De 79 anys	2	0	2
De 80 anys	1	1	0
De 81 anys	1	1	0
De 82 anys	0	0	0
De 83 anys	0	0	0
De 84 anys	3	2	1
De 85 anys	2	0	2
De 86 anys	2	1	1
De 87 anys	0	0	0
De 88 anys	0	0	0
De 89 anys	1	1	0
De 90 anys	2	0	2
De 91 anys	0	0	0
De 92 anys	0	0	0
De 93 anys	0	0	0
De 94 anys	0	0	0
De 95 anys	0	0	0
De 96 anys	0	0	0
De 97 anys	0	0	0
De 98 anys	0	0	0
De 99 anys	0	0	0
De 100 i més anys	0	0	0

SERVEIS
 AGRICULTURA I RAMADERIA

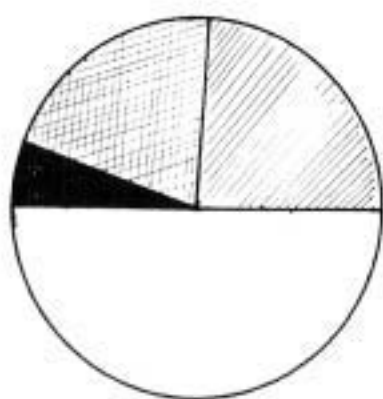
TAXA D'OCUPACIÓ PER SECTORS ECONÒMICS - 1986 -

Com es pot veure no hi ha indústria, la majoria de gent es dedica a l'agricultura i la ganaderia.

Es done el cultiu de cereals, però més que res, són les granges de porcs.

Cal assenyalar, que hi ha moltes dones que treballen en l'artesania de "les espar-denyes", tan típiques de La Mata

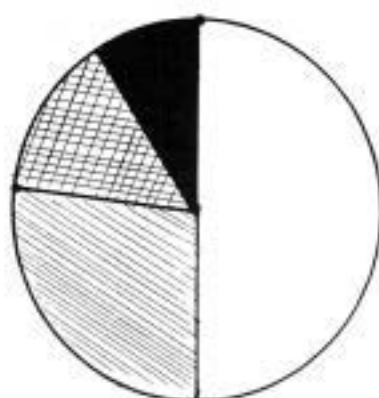

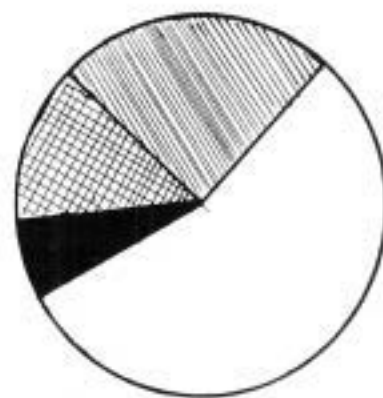
RAMADERIA

Segons el tipus de ramaderia, en relació amb el nombre de ramaders, tenim aquesta distribució de la població activa segons la seva tasca

- PORCÍ
- OVÍ
- AVÍCOLA
- BOVÍ

- PRATS I PASTORATGES
- CULTIUS
- TERRENY FORESTAL
- ALTRES SUPERFÍCIES

TÍTOL ACADÈMIC

No hi ha analfabets, en canvi, el gran percentatge de persones "sense títol", correspon, a la tercera edat.

També cal apreciar que a la Mata tenim més nombre de persones amb ensenyament superior, que la mitjana. Açò és una clara mostra que la gent jove ha volgut buscar altres camins que puguin assegurar el medi de vida, de cara al futur.

- ENSENYAMENT BÀSIC
- SENSE TÍTOL
- ENSENYAMENT MITJÀ
- ENSENYAMENT SUPERIOR

**CAJA RURAL PROVINCIAL
DE CASTELLÓN**

Su caja fuerte

Edificis, Monuments i Obres Artístiques

El nucli urbà està situat a la falda de la muntanya de Sant Pere, sobre la marge esquerra del riu Cantavella. Està orientat cap al migdia. Per això el clima fred de l'hivern és més suau que a la resta de pobles veïns.

El centre del poble és la plaça major, en la qual destaquen els porxos, en l'interior dels quals estava situat el trinquet del poble.

En la mateixa plaça es troba la casa palau dels Pedro i Lafiguera, construïda al segle XVI. Un dels edificis més destacats del poble, amb un bonic portal, adovellat amb l'escut dels Pedro una reixa forjada i restes d'una finestra tallada artísticament.

Enfront d'aquesta casa palau es conserva la façana d'una casa de la mateixa família, anomenada casa cremada, amb un bonic escut sobre la porta principal.

Un altre edifici a destacar és la casa consistorial, del segle XVI. Sobre la porta principal es conserva l'escut de la Mata i a l'interior es poden observar unes arcades molt grans que fan pensar que aquest edifici ha conegut altres utilitzacions.

L'actual església parroquial va ser construïda al 1862. Consta d'una gran nau central, unes capelles laterals i un bonic àbsis renaixentista (1595). Sobre l'àbsis es troba el campanar de la mateixa època, que és la part més destacable de l'edifici.

A més, en l'interior de la població es conserven altres boniques cases amb façanes de pedra picada com casa Jaime i cal senyoret.

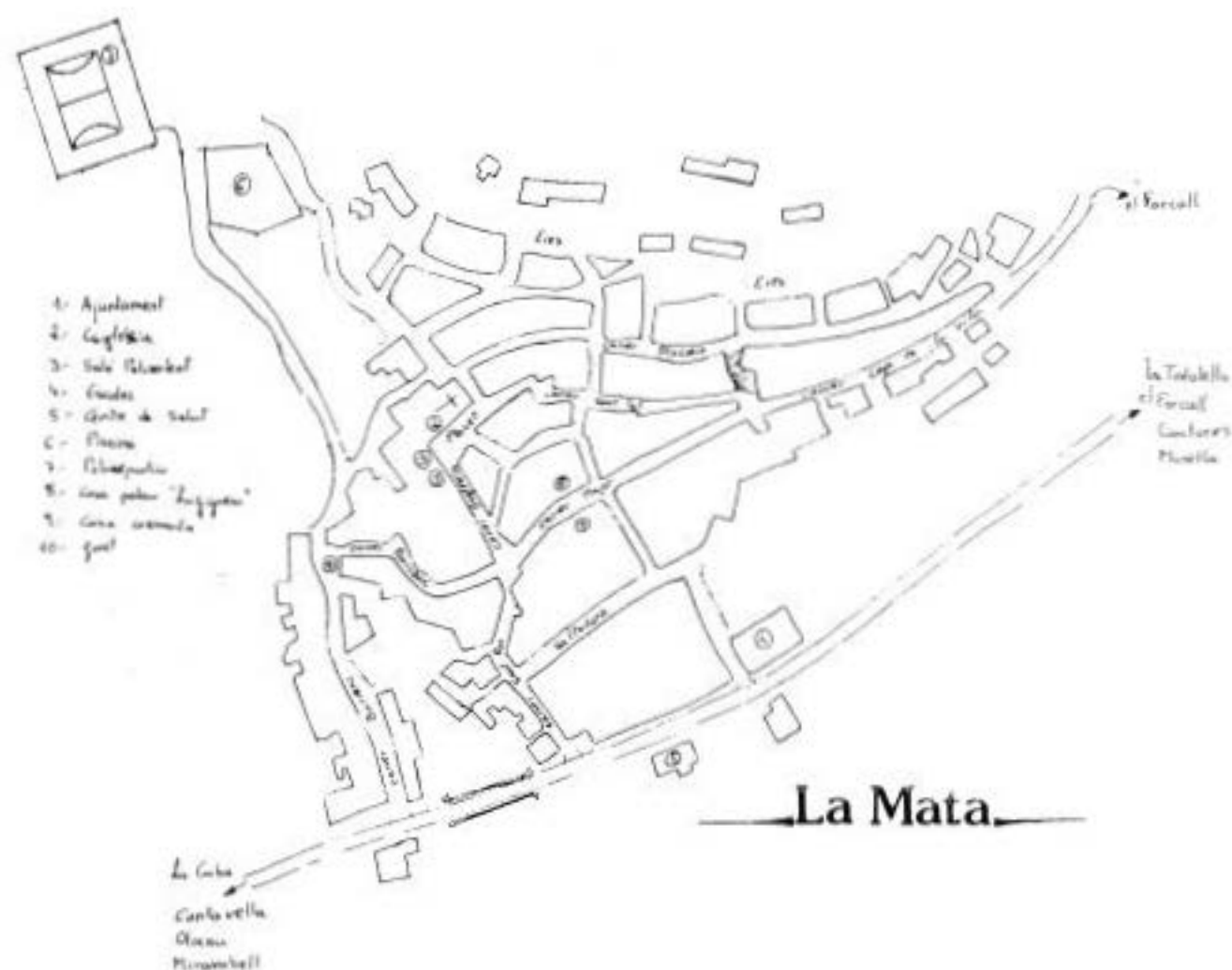
Al llarg i ample del terme municipal hi ha edificades 6 ermites. La de Sant Gil és la que està més a prop

del poble. Es va en processó al començament i acabament de les festes de l'estiu.

L'ermita de Santa Bàrbara és sens dubte la més estimada pels matencs, per ser la més gran, està situada sobre un terrer prop del riu i per posseir un casalici i un pati adjunt a l'ermita. Esta ermita va ser construïda al segle XVIII i, poc a poc, al llarg d'aquest segle, va anar deteriorant-se fins que fa pocs anys ha estat reconstruïda.

Com a edificis rurals destaquen la torre Guillermo i el moli la Punta, masos situats a la vora del riu Cantavella el primer i a la vora del riu de La Cuba el segon.

Les úniques obres artístiques d'importància que es conserven són la creu major parroquial (de l'escola de Santalina), el banc d'un retaule de Valenti Montoliu i la imatge gòtica de Sta. Bàrbara.

Recorrent el Terme

La Mata té un petit terme municipal amb una extensió de 15'24 km² i una forma allargada de nord a sud.

Limita a l'est amb la Todolella pel barranc de la Crianzó, les Ombries i part dels mas d'Eixarch; al sud amb Cincotres pel mas del Coll i amb Portell pel mas d'Embela; al sud-oest limita amb l'La Cuba pel mas d'Andrés i amb Mirambell per la torre Guillermo; des de l'oest fins al nord limita amb Olocau pel molí Royo, mas Blanc i mas de Navarro.

El nucli urbà es troba a una altura de 826 metres. Les elevacions majors del terme són el pic del Tossal amb 1.107 m. i els cantos del mas Blanc amb poc més de 1.000 m.

Els cursos fluvials que recorren pel terme són el riu Cantavella, que és el principal i del que s'abasteixen les granges i les hortes de La Mata; el riu de la Cuba que desemboca al Cantavella en el molí de la Punta; el barranc de les Clapisses i el barranc de la Crianzó. Tret del Cantavella, els altres són molt estacionals i solament porten aigua els mesos d'hivern i primavera.

El curs del riu Cantavella divideix el terme en dos parts ben diferenciades. La muntanya de Sant Pere és la part de la Solana, zona de cultiu, gran part abandonada per no ser rendible l'explotació per les petites dimensions dels bancals. No existeix vegetació arbòria més que uns carrascols al sud del mas Blanc.

A l'altra part del riu, plenes d'arbres, estan les partides del Bovalar, el Tossal i les Clapisses. En la vessant nord hi ha una vegetació abundant composta principalment per carrasques, roures i aurons, en menor proporció; arbusts com ginesta, cosecolls alguna sabina i algun càdec. També abunden herbes aromàtiques com el timonet, l'espigol. Aquesta vessant està coronada per la "Carrasqueta de la Guaita", arbre emblemàtic i molt estimat al poble per la seua gran vistositat des de molts indrets. En els darrers anys ha estat molt afectada per la contaminació i algun desaprensiu que li ha llevat un bon tros de crosta.

En l'aiguavessant sud d'aquest massís la vegetació també està formada per carrasques, roures, sabinas, càdec i alguns pins en les fondonades de les Clapisses. En aquests indrets es troben les zones més interessants del terme amb boscs de pins autòctons i pins repoblats.

Quatre són les fonts principals que

tenim al terme. Totes elles de poc cabal i incapaces de subministrar aigua en els temps actuals de tanta demanda.

A mig quilòmetre del poble i a la vora de la carretera del Forcall es troba la font d'Allà Baix, a la que es desplaça molta gent per portar aigua per al consum humà. L'aigua d'aquesta font és molt apreciada al poble.

La font de la Mançanera es troba a mitat camí entre el Tossal i el riu de la Cuba. Aquesta font, que té una aigua molt carregada de sals, abasteix d'aigua al poble fins fa pocs anys, en què va ser insuficient per l'augment del consum i per les darreres sequeres.

En les solanes, prop de Sant Pere està la font del Cano que va ser la primera en aplegar al poble per mig d'una conducció ja fa molts anys.

La font del Molinet, de la que brolla una aigua molt fresca, naix en un terrer sobre el riu Cantavella. Abasteix d'aigua uns "llavadors".

A més cada mas té la seua font per a consum propi, però són ja de menys importància.

Els accidents orogràfics més destacats són:

- Les Caldereres. Zona rocosa sobre el riu Cantavella prop de la torre Guillermo on el riu ha excavat uns pous molt apropiats per les seues dimensions per prendre el bany.

- Barranc de les Clapisses. És un barranc entre roques que té com a enclau més pintoresc el Toll Negre, que és un pou excavat en la roca, cobert per una volta amb un forat en el centre per on baixa l'aigua. A pocs metres del Toll Negre hi ha una zona anomenada "El Cantalar" composta per un desprendiment de roques conformant un lloc molt pintoresc.

En aquesta mateixa zona abunden animals salvatges com els senglars, algunes aus rapaces, tant diürnes com nocturnes, a més de gran varietat de pardalets.

MASOS

Mas d'Andrés (Baix del Tossal, prop de la Cuba); El Tossal (a dalt de la muntanya del mateix nom); Les Clapisses (junt al barranc de mateix nom, prop del terme de Portell); molí la Punta (a la vora del riu de la Cuba; torre Guillermo, el Molinet, Molí la Vila, molí Giringo (a la vora del riu Cantavella); mas dels Royos (a la part baixa de les solanes); mas de Tronquet (a la part alta de les solanes); mas de les Ombries, mas de Navarro (darrere de Sant Pere, a la part de l'ombria); mas Blanc (al cap dantunt de la muntanya de Sant Pere).

ERMITES

Sta. Bàrbara, Sant Gil, Sant Cristòfol, Sant Antoni.

PEIRONS

Sant Pere, Santa Quitèria.

«La Carrasqueta Laguita»

Festes, Tradicions i Folklore

– LES FESTES DE SANT ANTONI

És una festa de les més antigues i populars del nostre poble, i se celebra el darrer diumenge de gener.

Aquesta festa compte amb molts actes tradicionals com: "La vida del Sant", "La processó dels matxos", "El bandeig del gall", "La Ajustada o peonada", "La trança",...

Però avui en dia tan sols se'n celebren alguns, els restants es fan cada cert temps i altres ja fa molt que no es fan com "Tajustà".

– La processó dels matxos

Després de sopar tots els llauradors i gent del poble amb atxes enceses i muntats en calleries, acudeixen al placet de l'església perquè el Rector els done la benedició i desfilar per tota la població, amb l'estampa de Sant Antoni. Acudeixen després a casa del majoral o a l'Ajuntament per rebre el "pastís i el trago de vi".

Avui en dia s'han afegit altres costums, i ix tot el que vol es disfressa, també porten qualsevol animalet.

– Bandeig del gall

Damunt de cada cavalleria muntan un genet i un acompanyant, que està dret per intentar fer-se amb el gall i arrancar-li el cap. La missió del genet és d'intentar desplaçar o desequilibrar les altres parelles, i al mateix temps sostenir amb una mà al seu company perquè no caiga.

Aquest costum acabarà per desaparèixer perquè cada volta hi ha menys matxos o cavalleries.

Aquest costum també és un poc brutal, donat que al gall se li arranca el cap, però actualment es mata el gall abans de bandejar-lo.

– La vida del Sant

És un auto-sacramental ingenu i de no molt alts recursos literaris. Rime toscament i amb algun que altre barbarisme.

L'origen d'aquest auto sacramental no és molt clar, tampoc és molt clar quina de totes les versions és l'original. Però el més probable és que siga la de La Mata i la de Vilafranca, perquè a més de ser idèntiques són les correctes, perquè es conserva als dos pobles el text imprès a Castelló, en la impremta "Armengot" l'any 1914.

Les altres versions han estat copiades de les de la Mata i Vilafranca perquè estan escrites a mà i s'han introduït errors i s'ha canviat algun vers.

La vida del sant es representa damunt d'un entaulat en la plaça. En l'obra intervenen vuit personatges fonamentals: Sant Antoni; fra Morondo, el seu criat, el més divertit i jocós; Astúcia o La Tentadora, és l'encarnació de la muller pecadora que tente la virtut del Sant; Luzbel, diable major; Pecado, que planeja la intenció infernal; Els dos Dimonis, que fan d'ajudants dels altres dimonis; l'Àngel que apareix per ajudar al sant eremita i dissuadir els dimonis dels seus propòsits.

L'Astúcia, o Tentadora, és un personatge femení encarnat per un home, i fra Morondo que és un personatge còmic, diverteix el públic amb les seves gràcies.

– L'Ajustada o Peonada.

L'any que no es feia la vida del sant, en el seu lloc se solia representar en la plaça una obra de menor importància i qualitat que la vida del sant, en esta pepita obra era tot improvisat, o si no era així, tampoc tenia un text fix.

Els personatges són: L'amo, muntant a cavall, que buscava peons per a la collita. El criat o guia, que represente el paper còmic. Diverses colles de segadors, de les quals només parlava el que feia de capataç que, una volta i una altra va demostrant que sols pensen en divertir-se, menjar, i no en treballar. L'amo se sorprèn pel rebombori que hi havia en la població, i ells li diuen que és la festa del gloriós Sant Antón.

– La Trança

Consisteix en una subhasta de diversos obsequis, com: conills, pollastres, pastes, etc. que els particulars han ofert perquè amb el que es recapte es puguen pagar les despeses de les festes. La subhasta té lloc el diumenge en el porxe de la plaça.

– La foguera

La foguera també és un acte molt tradicional d'aquestes festes, fins i tot el diumenge següent, anomenat la vuitava, encara permaneceix encesa.

També és tradicional anar a buscar "les tronques" el dissabte al matí, es va amb un tractor a buscar arrels i soques de roures i carraques per cremar-les.

FESTES DE SANT GIL

Sant Gil és el patró de la Mata perquè es va produir la malaltia de la febre i el poble es va encomanar a Sant Gil i aquest va solucionar-la, per això Sant Gil és l'advocat de la febre.

Encara que la seua festivitat és el dia 1 de setembre, se celebra el primer cap de setmana d'agost per fer-lo coincidir amb l'estiu i, més o menys, amb la festivitat de la patrona, la Mare de Déu de les Neus, que és el dia 5 d'agost.

En aquestes festes es fa tot allò típic de les festes d'agost com bous de carrer, bous embolats, orquestres, etc.

El primer dia de festes es va a l'ermita de Sant Gil i acompanyat de la gent del poble amb farolets es puja el Sant a l'església del poble, on es queda durant totes les festes. Després, l'últim dia de festa es torna a l'ermita.

Aquestes solen començar el primer divendres d'agost fins el dimecres de la setmana següent.

Aquestes festes any a any van millorant i afegint-se més actes, com l'any passat que hi va haver la crema d'una falla que va ser donació d'un home de Borriana, i traca final de festes que va recórrer tot el poble.

EL FOLKLORE

– Els goigs

Els goigs, són composicions poètiques en lloança de la Verge o dels Sants, es divideixen en coples, després de cadascuna de les quals, es repeteix una mateixa tonada.

El seu origen no és molt clar però el més probable és que aparegueren entre els segles VIII al X.

Tenen quasi sempre, entre 10 i 12 estrofes de 6 versos octosíl·labs que es completen amb els dos darrers de la tonada.

La Mata compta amb els goigs dels seus principals sants: Goigs a Sant Gil, Santa Bàrbara, Verge del Carme, Sant Abdó i Senén, Sant Roc, Sant Cristòfol, etc.

– La jota

La Mata, així com en general, tots els pobles dels Ports, s'han vist influïts molt directament per l'estil de jota del Baix Aragó.

Estructuralment la jota està formada per dos parts: una instrumental i l'altra que porte la copla, que és la copla cantada.

Les coples són estrofes de quatre versos, que es canten més lentes que la tonada.

Les jotes s'acompanyen amb una rondalla formada per: Guitarres, llaüts, bandúrries, guitarrons, castanyoles, etc.

La jota ha sigut utilitzada com a serenata en les rondes dels mossos a les seves nòvies, la lletra de les coples sol ser ingènua, intencionada, o de "picadillo", "socarrona", i algunes vegades improvisada.

- Les "albaes"

"L'Albada" és una serenata cantada abans de l'alba, sota la finestra d'una persona a la qual es vol festejar. S'acompanyen amb un tabal i una gaita.

El seu origen és dels segles X, XI, XII. Sorgien a causa del cant dels amants que vetllaven la nit a les persones volgudes i pregaven que no eixquere el sol per no haver de deixar la seua amant, i també, en alguna ocasió, ere el cant d'acomiadament a la seva amant a causa d'una separació.

En la Mata es deixaren de cantar pels anys 1910 i 1912.

Hi havia dos tipus d'Albaes:

• Les Albaes dels Reis

Es cantaven la vespra del dia de Reis, cap allà a les 7 h. del vespre, es reunien tots els solters més grans de 15 anys, per baixar tots junts fins a l'ermita de Sant Gil. Des d'allí, i dividits en dos grups, recorrien tots els masos del terme de la Mata.

- Un grup feia el següent itinerari:

El mas de Santa Bàrbara, les Clapisses, el Tosal, el mas d'Andrés, el molí La Punta i el Molinet.

- L'altre grup anava pels masos restants:

El mas dels Royos, el mas de Tronquet, les Ombries, el mas de Navarro, el mas Blanc, la torre Guillermo.

En tots els masos eren esperats amb il·lusió i eren obsequiats segons les possibilitats de cadascú, després de cantar algunes "albaes."

Ja de matinada, més o menys a les tres de la matinada arribaven al poble per començar la ronda a "les majorallesses" i a totes les fadrines. Al mateix temps que feien la ronda a les fadrines ratllaven les façanes amb coets, la fadrina que més ratlles tenie a la façana ere la més desitjada pels mossos, ja que les ratlles eren com galaneries.

Les albaes dels Reis solien acabar sobre les 7 del matí a casa del majoral, aquest convidava tots els mossos a cacahuets, tramussos, pa i vi.

• Les "Albaes" de Sant Antoni

Després de la celebració de la vida del Sant, els majorals, actors i empleats en la funció, sopaven en casa del majoral. A la fi del sopar, anaven fins la plaça cantant "les albaes". Una volta en la plaça s'iniciava el ball que l'obrien els majorals, ballant dos voltes de dansa i després eren substituïts pels "reballadors" que també ballaven altres dos danses. A continuació s'interpretava una jota amb la qual s'incorporaven tots al ball.

Algunes de les coples que es cantaven en les albaes eren:

Cuatro vamos a la ronda
y los cuatro te queremos;
baja, niña, y coge uno
y los demás nos iremos.

Esta noche con la luna
y mañana con el sol
cantaremos las albas
al glorioso San Antón.

ROGATIVES

- SANTA BÀRBARA: Ermita i Cofraria

A principis del s. XIV, es va instituir la cofraria o germandat de Sant Antoni, Santa Bàrbara. Per les dates la més antiga de la comarca.

L'ermita ha conegut distintes reformes, la definitiva es va produir en el s. XVIII, i es tal i com la coneixem avui, posteriorment en 1986 es va fer una restauració. Com en moltes més esglé-

sies, s'han perdut obres de valor, en aquesta es va perdre el retaule de Valenti Montoliu pintat en 1467.

La cofraria es va perdre, i en 1985 es crear una comisió per restaurar l'ermita. A partir de llavors dins del programa de festes d'agost, hi ha un dia de romeria a l'ermita de Santa Bàrbara.

- SANT CRISTÒFOL DE SARANYANA

Com Cinctorres, el Forcall i la Todolella, la Mata compleix la tradició de pujar en romeria a l'ermita de Sant Cristòfol de Saranyana. A l'igual que les festes de Sant Antoni, esta romeria va a més.

Avui, els que van a la romeria ja no pugen a peu i cantant en processó, sinó amb cotxe, havent perdut en gran part el caràcter religiós i penitencial de la romeria.

Esta rogativa que la Mata fa cada any, té, amb tota probabilitat, un origen en un "vot de poble", fet en temps de pesta o de sequera.

La primera rogativa a Sant Cristòfol per part de la Mata, de la qual consten dates documentals es remunte a 1543.

També en el mes de maig i després d'anar a Sant Cristòfol es fa una rogativa a l'ermita de Sant Marc, datada des del 1605.

Aquestes són les tres rogatives més arrelades de la Mata, i que els últims anys han trobat un renaixement, el qual permet mantindre vives les tradicions del nostre poble.

Festes de Sant Antoni. «La matança»

HOTEL CARDENAL RAM

RESTAURANT

Roque Gutiérrez Romero
Director Gerent

COSTA SUNYER, 1 - TELÉFON 16 00 00
MORELLA

Bar-Restaurant-Venta «EL CAZADOR»

Barri Hostal Nou, s/n - Tel. 16 07 03

Grups, Banquets, Bodes, Batejos

SEGURA BARREDA, 8

CARRERÓ
DE LA PRESÓ, 517
TELÉFON 16 03 36

MORELLA (Castelló)

Restaurant

Típica cuina Morellana

Especialitat en Corder farcit trufat

COMARCA

El Forcall

Quasi és segur que aquest estiu ens podrem remullar a les basses que es fan al poble, em refereixo –ja ho imagineu a les piscines–; pressupostades en uns setze milions de pessetes, actualment les obres estan en una fase prou avançada i s'espera que puguen estar acabades a meitat juliol.

Seguint amb les obres, es torna a encetar una nova fase en la reconstrucció de l'ajuntament.

En projecte hi ha l'assumpte de l'enllumenat, així que és possible que ens canvien les bombetes, què serà ja d'aquella frase "el poble de las siete luces"?

Cinctorres

Des de principis de juny, està oberta la Biblioteca, animeu-vos a emprar-la, de moment l'horari d'atenció al públic és dissabtes de 6 a 8 de la vesprada.

– El curs de música per a xiquets i xiquetes que s'ha fet durant tot el curs, tornarà a funcionar al mes de juliol.

Vilafranca

– El grup de dones de Vilafranca i de Morella, han aconseguit de portar una exposició de joguets que oferta l'Institut Valencià de la dona "Jugant amb la desigualtat". Els dies que la podreu veure 1a. quinzena de juliol a Vilafranca, i 2a. quinzena de juliol a Morella, els llocs Caixa Rural de Vilafranca i Edifici de l'obra social de la Caixa d'Estalvis de Castelló.

Notícies del Patrimoni Comarcal

Un projecte de 500 milions de pressupost per un programa de rehabilitació recuperació del patrimoni històric de la província s'han posat en marxa per la Direcció General del Patrimoni de la Generalitat Valenciana. Pel que ens afecte a la nostra comarca cal dir que aquest projecte inclou obres de rehabilitació al Convent de Sant Francesc de Morella, i l'Església de Sant Joan també d'aquest poble. Començament de les obres -per fi- de l'Ajuntament del Forcall.

A Castellfort ja s'ha restaurat l'Ermite de Sant Pere. Hi ha igualment un projecte de rehabilitació de l'Ermite de Santa Llúcia a Morella, i existeixen també projectes que contemplen les obres de rehabilitació de l'Ajuntament de Morella i fer la darrera fase de les obres a l'Església de Sant Joan a Morella.

Per una altra banda l'anomenada Direcció General del Patrimoni ha establert una sèrie de subvencions als pobles: Ares (restaurar l'Ajuntament); Castellfort (obres a l'Església de la Verge); Morella (obres a les muralles i a l'Ermite de la Puritat); Portell (restaurar el Cor de la Parròquia).

Cal acabar dient que a La Todoella ja s'ha restablert El Peiró.

VI Trobada d'Escoles dels Ports

El passat 21 de juny, es va celebrar a Castellfort la sisena Trobada de les Escoles dels Ports. Alumnes de totes aquestes escoles es van reunir una vegada més – a pesar de les dificultats de comunicació per carretera – per fer activitats i passar així, tots junts, un dia de festa.

Telèfons:

16 00 08 i 16 01 25

(2 línies)

Portal de Sant Mateu, 2
MORELLA (Castelló)

TALLERES HONORIO

Agencia
RENAULT

Hostal Nou, s/n

Teléfono 16 01 91 **MORELLA**

LA BÚSTIA

Al nostre apartat 18 hem rebut les següents publicacions i correspondència:

- INDEPENDÈNCIA n° 1 i 2. Aquesta nova publicació editada per l'Associació Xavier Romeu ens proposa un intercanvi amb la nostra revista AU!, per tant, a partir d'ara en podreu trobar els pròxims números (i totes les altres publicacions que relacionem en aquesta secció) a la biblioteca de Morella.

Al Primer número d'estiu del 89 apareixen articles sobre les estratègies independentistes davant l'any 1992, el sindicalisme, el trilingüisme...

Al Segon número d'hivern del 90 es tracta el debat sobre els Països Catalans (1974-1984), l'economia, la llengua, les noves fronteres, la Catalunya Nord, els Maulets, Catalunya Lliure, la Coordinadora Obrera Sindical, etc.

- "TERCERA FESTA PER LA LLENGUA", al pinar del Grau de Castelló, organitzat per l'Escola Valenciana i la Federació d'Associacions per la Llengua.

- L'Associació Cultural Alambor ens trameta les bases de III PREMI DE CONTES "ALAMBOR", l'admissió d'originals acaba el 15 de setembre.

- El Conseller de Cultura, Educació i Ciència Antoni Escarré ens envia un llibret titulat: "PLA TRIENNIAL PER A LA PROMOCIÓ DE L'ÚS DEL VALENCIÀ". També ens convida a la inauguració de la vídeo-instal·lació ESPACIOS i a l'exposició: "LES ESCULTURES ROMANES DEL MUSEU DE SAGUNT".

- El Museu del Montsià ens convida a l'Exposició "DE L'EDAT MITJANA AL MONTSIÀ, ELS CASTELLS".

- L'Associació Cultural "Tossal Gros" ens fa arribar la seua revista editada a les Coves de Vinromà, amb les seccions que ja vam comentar i amb un especial sobre les pintades, n'han trobat una de la guerra Civil.

- El PSPV-PSOE ens trameta una circular amb el programa de reflexió, informació i debat al voltant dels proble-

mes de Morella i les seues eixides de present i de futur anomenat "COMPROMÍS PER MORELLA".

- "ZEROVUITTRESQUARANTA" és la revista d'informació local de Vilassar de Mar de la qual tenim els números 0, 1 i 2. Les seccions s'organitzen amb un tema del mes, opinió, cultura, esports, societat..., apareix també un estudi de totes les publicacions que han existit a la ciutat.

- CICLOTURISME per la comarca i el Maestrat, organitzat per la *Mancomunidad Turística del Maestratgo*, amb el seu concepte d'incloure tres comarques en una, com el *tres en uno*. S'ix de Vinaròs i s'arriba a Peníscola passant pels Ports i arribant a Cantavella. També organitzen cursos de "Parapente".

- COMUNICACIONS DELS PORTS ens informa que Els Ports Ràdio començarà a emetre cap al juliol i arribarà a les comarques del Maestrat i dels Ports.

- "PRESÈNCIA EVANGÈLICA" ens fa arribar el número 109-110 de la seua revista.

- EL CUC, col·lectiu de reciclatge, ens fa saber que han editat un dossier per a un taller de reciclatge. Les seues dades són C/ Orihuela 32, 46009 València. Telf. 348 38 72.

PASTISSERIA

CASA GORRETA

JOAQUÍN ANDRÉS

DES DEL 1900
L'AUTÈNTIC FLAÓ MORELLÀ

Marquesa F. Sol, 2

MORELLA - Tel. 16 01 74

**Servei Oficial
Land-Rover Santana i
Suzuki.**

Vehicles tot terreny

JULIO ORTÍ

Barri de l'Hostal Nou - Tel. 16 00 37

*Aprofiteu les
ofertes Ford!!!*

JULIO ORTÍ

Barri de l'Hostal Nou - Tel. 16 00 37

**Servei Oficial Ford
Vehicles nous i usats**

Recuperem el nostre Patrimoni

Els Armats

Autor: Julià Pastor i Aguilar

Ere una comparsa d'hòmens, que anaven vestits, més o menys, de soldats romans i anaven al davant de les provesons del dijous sant i del divendres sant, acompanyats per una banda de cornetes i tambors.

Els grups d'armats de les provesons de setmana santa representaven els soldats romans que custodiaven Jesús durant els fets de la Passió.

Els que eixien als armats eren jóvens, però no perteneixien a cap confraria ni associació. Probablement l'Ajuntament els pagave el berenar barata eixir. El capità, l'alferes i l'abanderat solien ser els qui anaven per davant i s'encarregaven de l'organització i de l'assaig del grup.

Vestuari:

Un calçotet blanc de punt de camal llarg.

Faldetes fins als genolls acabades amb una sanefa i amb unes llàgrimes de color groc i roig cosides damunt.

Cuirassa de llanda amb uns penjolls també de llanda que anaven per damunt de la faldilla.

Monyeres i turmelleres de llanda.

Casc de llanda amb visera mòbil, rematat a la part de dalt amb un plomeret recte. El capità, l'alferes i l'abanderat portaven el plomall del casc una mica més aparent.

Escut de llanda, de forma d'escut heràldic, al braç esquerre.

Portaven un mantell nugat al coll, que tapave el braç esquerre i dixave lliure el dret. Hi havie tres colors de mantell, que diferenciaven tres grups (companyies) d'armats: roig, groc i blau.

Portaven una llança de 2 m. de llarga i uns 4 cm. de diàmetre, amb una coberta metàl·lica a la part de baix, per protegir-la dels cops.

L'abanderat i el capità portaven uns pantalons folrats d'una espècie d'escates de llanda.

El capità anave amb un sabre al muscle.

Pas:

Ere un pas molt senzill, balançant el cos a dreta i esquerra, fent passets menuts i pegant amb la llança a terra al ritme del tabal. S'escomençave amb el peu esquerre al primer colp del tabal. Després el peu dret al segon colp del tabal. A continuació una altra vegada l'esquerre i s'acabave la fórmula rítmica amb el peu dret juntament amb el colp de la llança a terra.

La llança servie per recolzar el balanç del cos mentre es feen els passets d'un colp a l'altre. S'alçave al punt del reboble

The musical score is divided into three systems, each with a staff for Cornetes (top) and Tambors (bottom). The time signature is 4/4. The Cornetes part consists of a melody of eighth and sixteenth notes. The Tambors part consists of a rhythmic pattern of eighth and sixteenth notes, often with rests, indicating the drumming accompaniment.

i es fee un poc cap avant en el moment del colp a terra, mirant d'avançar-la el que fere falta per poder permetre l'avançada de la persona.

El colp de la llança a terra es pegave amb tot el lleu i ere qüestió de carregar-se'n més d'una. Al mateix temps, es procurave pegar contra les lloses que pugueren haver a terra per tal de fer amuntó soroll.

Les cometes tocaven una melodia senzilla i rítmica de la qual se'n fa la transcripció en este article.

Disposició dels armats:

Davant, les cometes en bateria. A continuació els tabals, també en bateria, en una fila o dos segons les existències i les disponibilitats. A continuació i amb la mateixa disposició els gastadors, que portaven una vara, recolzada al muscle, amb un guionet penjant a l'extrem superior.

la Confraria, la Font, Sant Miquel (passant també per dins), les Calçades, el Pilar, la Sabateria, la Marquesa, el Pes i el Placet. Quan s'arribava a l'Arxiprestal se fee el sermó de la bufetada. Mentre durave el sermó els armats feen torns de guàrdia al monument i els canvis corresponents entremig de la gent. La resta de la guarnició s'estave a la sagristia o a la capella xarrant i fumant més d'una volta. Després del sermó, formaven al Placet i se'n tornaven a baixar a la Sala, passant per la Bola, tocant la musiqueta de **Pataques, Pataques**.

El divendres acudien de l'Ajuntament a Sant Miquel i mentre esperaven que isquere la provessó feen el caragol al tros de carrer entre l'església de Sant Miquel i l'arbre de la punta de la calçada. Després es fee la provessó que passave per les Calçades, el Pilar, la Subateria, la Plaça, la Bola, la Mare de Déu i l'Església.

Acabada la provessó s'esperaven que acabare el sermó, corrompent més que menys per aquella capella o sagristia i després tornaven a baixar a la Sala de la mateixa manera que el dia anterior.

• • •

Els armats van durar fins a l'any 1931. A partir d'eixe any van tornar a eixir una sola vegada, l'any 1933.

Després venien els armats en dos files paral.leles.

Pel mig de la formació anaven davant i darrere el capità i l'alferes. Al mig de la formació anave l'abanderat, que portave un pendó o estendard vorejat amb un galó i amb les lletres S.P.Q.R. (Senatus Populusque romanus) al mig.

Evolucions:

Els armats de les dos files paral.leles feen diferents evolucions o caragols. Les trompetes, els tabals i els gastadors es quedaven en la mateixa disposició, quan els altres feen el caragol. El caragol

consistie a creuar les fileres, o fer cercles i evolucions senzilles a l'estil dels moviments que fan les danses d'ací.

Recorregut:

Se reunien sempre a la Sala i després acudien al lloc de la provessó desfilant a pas vivet al ritme d'alguna marxa militar i amb la llança agarrada amb les dos mans i creuada davant del pit sense pegar trompades a terra.

El dijous sant pujaven de la Sala al Placet pel carrer del Pes. Movien un poc abans de la provessó i ocupaven el carrer de la Mare de Déu fins a l'hostal del Rullo i s'estaven fent el caragol mentre esperaven que anare eixint la provessó.

La provessó del dijous sant passave després per la Bola, la costa de Borràs, Bonaire, la Gran Via, Sant Joan (passant per dins de l'església i per davant del monument, amb els tabals i pegant amb les llances a terra), Noguera, la Llibrella,

JOVENIVOL
moda

BLASCO DE ALAGON, 41
Tel. 160710 MORELLA

TEJIDOS Viñals

Segura Barreda, 1
San Nicolás, 22 - Tel. 16 00 63 - MORELLA (Castellón)

ORELLA ESCRIVANA

Essències pàtries

"Xè, ja estem salvats! No mos cal patir per res, en la setmana de les Forces Armades ja no mos cal ni dinar, que és que estiguen a punt de tancar el Tint, o que Morella tingue menys de 3.000 habitants davant les essències de la Patria...? Què és...?"

Això sentia l'altre dia per la Plaça. I és que l'Ajuntament ha organitzat una de les tantes activitats culturals que al llarg de l'any prepare. Això sí que és cultura i les altres coses són romanços. Que allionador vore tots els xiquets entrar dins dels tances, jugar a guerra, escriure redaccions i fer dibuixos sobre l'exèrcit... Va hi haver qui va trobar a faltar el Batalló Infantil com es fea a principis de segle. S'ha de saber reconèixer la formació de cara al futur: res de raonar ni pensar, la força, i per si fore poc, armada.

I parlant de força, la revista "Morella" ere com el portaveu de "Fuerza Nueva". I això que s'havie acordat que no eixirie el "Full" dels partits polítics (si no vols caldo, tassa i mitja): ara tota la revista d'un partit! I no penseu que van desapropiar l'espai, no...! Només una perla de l'alcalde, en l'únic idioma possible per a l'ocasió:

"Nuestro castillo es una realidad, unos cimientos, unos pilares sobre los que se asienta la Historia de España. Depósito sagrado de las esencias militares patrias, tesoro inestimable y excepcional de su patrimonio arqueológico y monumental."

Ací sí que s'ajunen la fam i les ganes de menjar! Tot és essència, no importe l'existència!, España és immemorial i tota l'arqueologia és espanyola; és que encara no ho sabieu, ignorants?

La publicació de Morella - Fuerza Nueva

La publicació del número especial de "Morella" ha provocat moltes discussions, que jo que per compte de posar el nas a tots els llocs, hi poso l'orella, he pogut escoltar. Hi ha qui diu que la revista pretén que s'entengueren, pam dalt, pam baix, allò que diem a l'altra Orella: "Ací qui mane?" La resposta està clara: "Els mandos", com a l'exèrcit.

Mireu si n'és de fàcil!

N'hi ha uns altres, però, que diuen que el que s'havie d'entendre és que el que passe ael és l'enfrontament entre liberals i carlins. Encara que els primers responen que la bandera que van posar al castell (o la bandera a què li van afegir un castell, de menudeta que ere) haurie hagut de ser negra amb la calavera i tot allò.

Ja ha hi hagut algú que ha dit que presentarà un escrit a l'Ajuntament demanant que es prengue la bandera de Cabrera com a símbol municipal, molt més d'acord amb els enfrontaments dels temps actuals que cap altra.

Berlanga i la generositat al visitant

El prestigiós director de cine Berlanga va aprofitar la generositat amb que el municipi va obsequiar les Forces Armades per rodar la pel·lícula "La Vaquilla II". Només va lamentar que no els portaren també a la Curva perquè s'haguere estalviat d'haver de rodar a un altre lloc les escenes de prostíbul. Quina llàstima!

El militarisme causa del despoblament

L'organització de tots els actes de la Setmana de les Forces Armades va provocar l'emigració de nombrosos pacifistes, anti-militaristes i dels objectors de consciència que no podien portar una vida normal amb tots els actes organitzats i per temor a ser delatats en uns dies de fervorós ardor guerrer que vibrava en les venes dels morellans.

Davant de la proposta que les Forces Armades es queden al poble per reproduir fidelment l'època de les carlinades, tota esta gent ha decidit anar-se'n.

ENDESA

He sentit dir que s'ha de felicitar públicament els que porten la publicitat d'ENDESA pel seu amor a la veritat i la seua lluita contra la publicitat enganyosa.

No fa massa, ENDESA ere la primera empresa espanyola investigant en medi ambient. Ara diuen que posen en marxa la vida (deu ser una marxa... fúnebre). Però esteu tranquils que, Del Atlántico al Mediterráneo seis empresas -del

grup ENDESA- trabajan unidas por su bienestar (Pel benestar d'ENDESA, s'entén...)

El PSOE s'amoneste amb Morella

M'han dit que el PSOE ha repartit unes invitacions on pose que prenen COMPROMÍS PER MORELLA, quan jo era més joveneta diem que algú "s'amonestave", això del compromís només ho dien els de casa bona. La més, eixa Morella no festejave amb algú de l'Ajuntament que li havie fet una revista i tot? Xiquets, jo ja no entenc res, ara les xiques igual van molts d'anys amb un i després l'ixen dient que s'amonesten amb un altre! El que hem de vore!

Instal·lació als carrascals d'un Centre d'Ecologia

L'Associació Cultural dels Ports ha proposat que el Centre d'Ecologia europeu que s'ha d'instal·lar a Madrid s'ubique als Carrascals perquè tingue un paisatge més adequat.

CREACIÓ

Vallivana (VI)

Com que no volia vestir sants –com die ma mare– em vaig espavilar. Per fi vaig trencar el gel amb les companyes de la fàbrica i, poc a poc, anava aconseguint que hi haguere més confiança entre elles i jo. Aprofitava l'hora d'esmorzar per asseure'm amb elles i participar de les converses i de les confidències que allí es feen.

Trini m'anava contant el seu festeig. Seguíem sent bones amigues, però clar, ja no ere com abans. Ella tenie unes altres preocupacions diferents a les meues.

Els dissabtes i diumenges, totes allí assegudetes a les cadires del ball, seguíem sent el punt de mira d'alguns xics que s'anaven arrimant per comprovar si érem les mateixes de sempre o si hi havia alguna novetat.

Una d'aquelles nits de diumenge, quan el meu cul ja tenia la forma quadrada de la cadira, vaig vore com un xicot s'arrimava cap al lloc on jo estava. La seua cara no m'ere desconeguda, però tampoc massa coneguda.

En un tres i no res, me'l vaig trobar davant meu, demanant-me si volia ballar. Jo li vaig dir que sí, clar; no estaven les coses com per anar desaprofitant les poques proposicions que tenia. Ere un ball agarrat.

Mentre ballàvem aquella peça, notava com la seua ma musculosa i amb alguna durícia, apretava la meua ma. Intentava endevinar en què podien treballar aquelles mans. Podien ser mans de manobrer, de treballador de fàbrica o de masover. El que ere segur és que d'un senyoret no eren. Poc després, i abans d'acabar el ball, vaig saber que aquell xic es die Vicent i que ere masover.

Quan me'l vaig mirar de prop, em vaig adonar que ere més jove del que m'havie paregut a primer cop d'ull. Ere un xicot agradable i tenie una retirada al meu germà Toni, o almenys, a mi m'ho pareixie.

Ens vam seguir veient al ball. Ell venie tots els diumenges i em traie a ballar. Primer només alguns balls, però després ballava amb mi tota la nit. Una nit, inclús em va acompa-

nyar a casa. Aquella nit, quan caminàvem pel carrer, les seues galtes roges pel fred, li donaven un aspecte de xicot sa i treballador, que m'agradave apreciar. No és que parlare molt, però tenie certa gràcia. Aquell xicot començave a agradar-me.

Em contave coses del mas, em parlave de la seua familia. Tenie dues germanes. I mig vergonyós em va dir que la seua germana, que ere més menuda que ell, ja festejave i que, segurament, es casarie prompte. I que ell haurie de fer un pensament, ja que no volie ser l'últim dels germans en casar-se.

Jo fea un somriure tímid i repetia el que ma mare die tantes vegades. Que ere llei de vida...

Això havie segut el començament d'una declaració, ja que, una setmana després, em va demanar si volia festejar amb ell. Mentrestant, a la fàbrica, tot eren comentaris i rialles.

–Mira per a on, Vallivana mos se farà masovera.

Trini i jo mos tornàvem a fer confidències, ja que les dues tornàvem a tindre les mateixes preocupacions.

Parlàvem d'aquelles coses tan íntimes de què parlen les dones entre elles, però mai davant la presència d'un home.

A casa pareixien contents pel festeig, sobretot ma mare ja no m'unflave el cap com abans. El meu pare, que ja coneixie la familia de Vicent, va demanar discretament més informació sobre el que serie el seu gendre.

Encara que estaven d'acord, la idea de què jo haguera d'anar al mas a viure no els fee gens de gràcia. Tant la mare com el pare provenien de familia de masovers i a un mas havien passat la seua infància i part de la joventut, encara que després van vindre a viure al poble. Per tant, sabien bé que la vida al mas no ere fàcil.

–Mira Vallivana –em die el pare– això de ser masovera és dur i sobretot per a una xica com tu que no estàs acostumada.

Jo me l'escoltava i pensava que potser tenie raó. I aixina va ser com li ho vaig dir a Vicent.

Aquell mateix any la seua germana es va casar. Ella i l'home es van quedar a viure al mas, ja que els pares eren grans i a ells els agradave el treball del mas. És el que havien fet tota la vida. No va ser difícil convèncer a Vicent que dues families joves al mateix mas ere massa gent.

Poc temps després, Vicent ja buscave faena pel poble. No va ser gens difícil trobar-ne, ja que en aquell temps, les fàbriques necessitaven mans fortes com les que ell tenie.

Ara que ell treballave al poble ens veem molt sovint. Aquell últim estiu de nòvios, feem llargues passejades pels carrers, que a aquella hora de la vesprada, s'omplien de parelles, xiquets i dones agarradetes del braç, que feen l'última passejada per la plaça abans de tancar la porta de casa.

També aquell estiu es van casar Trini i Roman. Després de la missa, i en el moment en què els pares abracen els fills recent casats i ploren, també Trini i jo ens vam abraçar. A mi se'm van escapar unes llàgrimes quan recordava que Trini havie segut una persona molt important en la meua vida. Ella havie segut la meua millor amiga, aquella amiga amb qui podies confiar sempre, a qui havia expressat, tantes vegades, les meues inquietuds i les meues il·lusions, segura de què era compresa i escoltada.

I tan diferents com érem! –pensava jo. Ella tan oberta i forta, i jo, en canvi, tan dèbil i tímida.

Trini em va mirar i va comprendre el perquè d'aquelles llàgrimes. Entre nosaltres sempre hi havie hagut una sintonia que ens permitia entendre'ns sense dir res.

–Les dones sempre estan plorant. Va dir Vicent entre rialles.

–A la xiques, que açò no és un enterro –va rematar Roman.

Uns mesos després, era jo qui eixie de l'església amb vestit de nòvia. Amb el cap una mica baix per l'arròs que alguns tiraven, vaig tornar a vore la imatge dels pares plorant, del meu germà Toni mudat i de Trini en estat. I vaig tornar a tindre ganes de plorar.

Nati

Finor de l'aire

Sortim de la carretera, deixem el cotxe i caminem els dos quilòmetres que hi ha fins a **Morella la Vella**, que és un mas famós per les pintures rupestres. Anem de pressa perquè puja una tronada de la banda d'Aragó i l'aire s'escalfa i humitós senyala aigua. A mà esquerra queden les muntanyes de llevant diversament colorades, a la dreta, una vall tota verda. Un mas de parets blanques i teulades roges en una revolta de la carretera de Xiva; uns hous xerolosos blancs pasturen, mentre altres estan assestats, un magnífic carrascar ens fa saber que estem a la primavera tardana, perquè el fullam té dos colors: verd fosc i, per damunt, el verd tendre, quasi alb de la mesa. Cada vegada el blau del cel es fa més fosc i comencem a sentir trons. Passem la portera de fusta mentre una vaca ens mira indiferent; més lluny una rabera de cabres remuga, les puntes dels coscolls. En un toll d'aigua fangosa salten les granotes. Arribem al mas. Dos gossos fan uns lladrucs rituals però no es mouen. Surt un matrimoni jove i la dona ens mostra les pintures, que estan en una balma llarga no massa profunda. La masovera porta una carpeta amb fulles que tenen pintats en negre unes reproduccions exactes dels frescs neolítics. Recorre les revores dels cossos pintats, senyalant-los amb un bastonet treballat de filigrames. Hem tingut sort avui perquè la humitat fa reaccionar els components pictòrics i es veuen bastant bé tots els traços. Però hem d'anar lleugers perquè ja està el cel tot cobert. A la fi cau un llamp, sona un tro, i romp una pluja violenta, de gotes grosses. Baixem corrent cap a la casa amb aquell goig primitiu que dona la pluja al camp. Arribem una mica més xops i entrem a la cuina. Encenen foc i comencem una partida de dòmino per passar el temps. Plou amb ganes. Quan amaina una mica sortim a l'entrada, i contemplem una petita col·lecció de fòssils, que ací són abundants. Jo em quedo bocabadat mirant una altra col·lecció d'instruments: destraletes neolítics precioses, una punta de fletxa, uns rascadors i tallantes... tot de pedra. L'ama gran és afeccionada a la recerca de totes aquestes restes i en troba moltes. Jo li dic que fa anys hi havia estat amb mon pare per comprar la llana de les ovelles; i una xica joveneta, -sa filla- m'havia mostrat totes les pintures, incloses alguna altra que hi ha en un altre indret i que avui no podem admirar. Encara plou. Les vaques s'han posat al bosc i es veuen tranquil·les, sota

els arbres. Els agrada molt l'aigua, segons en fa saber la masovera; just al contrari de les cabres que, quan senten una gota al morro, corren esverades cap al corral. Mentre ens escalfem i sequem una mica, ens trauen un paraigua i unes botes de goma per a la senyora del grup, que portava un calçat no massa adequat per aquestes circumstàncies imprevistes i sobtades. A la part de Morella encara hi ha una densa negror, però el vent espen-teja la nuvolada i neteja el cel de NW. Calculem que en mitja horeta podem arribar fins el cotxe; i així que marxem ben de pressa. Tot el camí està amerat d'aigua i solcat de rierols tèrbols, de manera que el caminar es torna un xapoteix, que em recorda les pluges de la infantesa. Quin plaer de mullar-nos els peus a totes les basses i bassetes, i de jugar amb el fang, construint mínims pantans als carrers de Cinctorres quan jo encara ni sabia que existia el quitrà... i de pastar l'argila per fabricar-nos cotxes sencers, amb rodes i tot, que pintàvem després amb tinta... El sol surt a rodals i fa ressaltar tota la lluentor de les roques mullades, i de les fulles netes. L'arc de colors irissats a l'esquerra del castell ens apaivaga una mica, perquè diuen que quan surt l'arc de Sant Martí para de ploure. Un home busca caragòls resseguint les parets dels bancals. Tot està calm.

En arribar a la ciutat trobem els carrers plens de gent que celebren "la Degolla", en vespres de la gran festa del Corpus. Els xiquets, en un record invertit de la malifeta del rei Herodes, porten uns inofensius ganivets de fusta pintats de roig i fan gestos degolladors als que troben davant. Cavalls, matxos i reis ben guarnits els serveis de cavalcades pacífiques.

Retrobo velles amistats i, mentre xarrem i recordem vivències, creix en mi l'enyor i l'amor que sento per estes terres nostres. Alguna cosa tenen que encisa tots els que les coneixen. Ho he pensat moltes vegades i, segurament, la causa ha de ser esta finor de l'aire.

J.J. Rovira C.

Festivitat del Corpus Christi
Morella 1989

Publicacions

LA SANTANTONADA DEL FORCALL

El Programa de Festes de Sant Antoni del Forcall d'enguany és un opuscle de 28 pàgines on apareixen els articles següents:

- "La cara oculta de la "Santantonà" d'Henri Bouché.

- "Música: Fiestas de San Antonio - Forcall de Ricardo Pitarch Villalba, s'hi transcriuen les partitures de la diana, del ball rodat, de la processó dels matxos i de la Mort de Sant Antoni.

- "Homenaje y recuerdo al Pregonero de nuestra "Santantonà", Xavier Fàbregas, de J. Eixarch Frasnó.

Amb una impressió molt acurada i una coberta a tot color i d'una qualitat de paper excel·lent. <

FESTIVITAT DEL CORPUS CHRISTI -MORELLA 1989-

El majoral de l'any passat, Àngel Querol Royo, va editar un llibret de 34 pàgines que replegue els parlaments pronunciats a la vetllada cultural feta la vespra del Corpus a l'arxiprestal. De Domi Pastor, la nostra col·laboradora habitual de la secció "Tradicions Populars", es transcriu "El corpus que jo he viscut". De Julià Pastor Amela es recull el poema "Primer dissabte de maig". A continuació hi ha la conferència pronunciada per Manuel Grau Monserrat titulada "Morella i el Corpus". Tanque el llibret la reproducció de l'Homilia del Molt Reverend Pare Josep Liñan Pla, provincial de l'Escola Pia de Catalunya. Tot està escrit en la nostra llengua i cal destacar la qualitat de tots els textos.

MORELLA, JUNIO 1990

El majoral d'enguany, José M^o Guimerà Beltran, també ha editat un opuscle de 14 pàgines que reproduïx el text de Serafin Gamundí "El Corpus de Morella" on es descriuen tots els actes de la celebració. Està íntegrament escrit en castellà. La portada és una fotografia realitzada per Vicente Franco.

OPINIÓ

Mili: Segrest Legal

PART I: DE COM UNA PERSONA DEIXE DE SER-HO

L'Exèrcit ha estat, al llarg del temps, un instrument de poder dels governants, per tenir sotmesos els pobles veïns i per tallar qualsevol brot "subversiu", dins les pròpies fronteres. L'exèrcit però, està compost d'homes. Penseu... Si el poder el tenen els homes, l'exèrcit i la policia han d'estar compostats per homes. Les dones hauran de limitar-se a ser "Damas Auxiliares del Cuerpo de Sanidad".

D'on ixen eixos homes, la "carn de canó"? A la majoria dels països el reclutament és forçós. Vol dir que tota eixa gent està molt més bé a sa casa. Per què hi va? Per "complir amb la pàtria"? (amb quina?)... Per "fer-se un home"... Per... Cada dia la resposta més normal és... per força. Si no vas, t'empresonen.

Però parlem del que li passa a un jove mascle que, per aquelles casualitats de la vida, té la ciutadania espanyola: Quan té 17 anys —és menor d'edat, per tant— s'ha d'apuntar al seu ajuntament (si no s'apunte "voluntàriament" l'apunten d'ofici i li lleven uns quants drets —prerogatives, etc.). Si té alguna malaltia que al legar el cridaran per passar per l'Hospital Militar corresponent. Potser està asmàtic o té artrosi. Abans, molta gent es lliurava per causes mèdiques, moltes d'elles insignificants, però ara amb la reducció de la natalitat i del temps de servei en files (I ara més, al reduir-se fins a nou mesos...) és molt difícil escapar-se si no és una cosa que es pugue mesurar clarament: que et falte un braç, per exemple... Moltes causes, en teoria, deslliuren, però açò ho ha de declarar un tribunal mèdic militar, i ja no he de dir res més... Tot aquell que pugue servir, encara que només per funcions auxiliars, serà inevitablement declarat APTO PARA EL SERVICIO. El sistema de reclutament forçós produeix un exèrcit inútil per a la guerra: Bojos, asmàtics, coixos, sónambuls...

Tampoc haurien de servir per a un exèrcit que se suposa modern els **analfabets**, que encara queden el 1990 per eixos pobles d'Espanya, per a vergonya dels (ir) responsables d'Ensenyament. Per a més vergonya, els mestres que se suposa —lleis en mà— estan només per ensenyar quatre coses a eixa gent, estan tota la mili dedicats a altres feines i

"pelant" guàrdies com a bons soldats, "por necesidades del servicio".

Sobre els trasbalsos familiars i econòmics no cal insistir perquè és prou evident, ni tampoc en l'animalada que representa portar gent dels Ports a l'Àfrica o Extremadura. Tampoc cal pensar, en cas de guerra, de quin bàndol es posarien els independentistes o anarquistes que són obligats a fer el servei.

Seguim amb el calvari d'aquest hipotètic mosso. Un cop donat apte, un dia de novembre a Madrid (com no...) treuen una bola amb un dia de l'any. Si has nascut un dels dies immediatament següents et toca a la regió militar Centro. No us penseu que a la vostra, Madrid sempre va primer, després la pròpia (Levante = División Motorizada Maestrazgo; ja té gràcia...). Després a defensar el colonialisme més aberrant (Ceuta, Melilla...). I arriba el dia fatídic. Li arriba una carta on li diu "Preséntese el día 25 próximo entre las 9 y las 19 horas en: i a continuació una adreça estranyíssima". *El recluta, el "bicho", es presente entre les mirades inquisidores de gent de caqui, a l'altra punta del mapa, allà on Nostre Senyor va perdre la gorra. No us haureu cregut el de què les 2/3 parts es queden a casa...*

Allí comence l'espectacle... L'entrevisten per saber de què pot servir. Però això no vol dir que tots els mecànics es queden de mecànics. La roda de la fortuna és boja i tant pots acabar de guerriller i donar moltes panxades ("barrigazos") com de policia militar, com d'oficinista. Tot depèn dels teus padrins. Hi ha oficinistes que no saben escriure a màquina, però, és clar, tenen un parent molt ben situat. Després et tallen el cabell amb una màquina d'esquilar. És un clar símbol de dominació. Llegiu aquell llibre tan interessant que li diuen la Bíblia i recordeu a Samsó. Després t'uniformen, des d'eixe moment ets un més de grup. Fixeu-vos bé: un número més...

Seguim. Comença la instrucció i aquell xic que potser tenia asma o artrosi no aguante l'esforç físic, i comencen a amenaçar-lo amb treure-li el permís de jura (que s'espera com si fos la salvació), amb arrestar-lo indefinidament, etc.). El metge del quarter, generalment un soldat com tu, o com a molt un alferes d'IMEC, és a dir, que està fent la mili

només que d'oficial, ja el coneix, el té fitxat. Només arribar el va enviar a l'Hospital Militar, però el van tornar dient que no tenia res. Però és clar, un metge és soldat i l'altre tinent coronel. El soldat metge sap que qualsevol dia haurà d'anar a buscar-lo amb l'ambulància perquè haurà caigut "en acto de servicio". Després un funeral molt emotiu (els militars en saben molt de cerimònies), encara que de vegades no saben ni el nom del difunt i fiquen la pota fins el genoll. Amb un poc de sort, si troba uns comandaments decents, el ficaran en un destí on no hage de patir massa. Sinó, a pelar-la...

PART II: DE COM UN EXÈRCIT FEIXISTA ES CONVERTEIX EN UN EXÈRCIT DEMOCRÀTIC.

Amb l'arribada de la democràcia, l'exèrcit espanyol, fidel al seu estimat poble, del que és part integrant, ha demostrat una gran voluntat de sacrifici, posant davant els interessos generals de la Nació als interessos sectaris i gremials de les Forces Armades, perquè van comprendre que aquesta és la missió fonamental de l'exèrcit. És a dir, ser una mena de dipòsit de les essències pàtries.

El fet que alguns militars es revoltaren el 23-F no ens ha d'espantar. Són grups aïllats, que no representen la voluntat majoritària dels integrants de les forces que, per mandat constitucional, ens han de defensar dels enemics que amenacen la independència i sobirania d'Espanya. Certament, hi ha molts enemics que conjuren contra la nostra realitat. Només uns exemples: El Principat d'Andorra, que vol conquerir unes hectàrees de la província de Terol; El Vaticà, que reclame des de 1700 com a seua l'Arxiprestal de Morella, fins i tot tenen un poderós i modern exèrcit, La Guàrdia Suïssa, preparada per atacar-nos en qualsevol moment; i els moros, que volen les espanyolíssimes ciutats de Ceuta i

Drogueria

Pintures Garcia

Articles per a Belles Arts

C/ Zaporta, 15 - Tel. 16 08 73
MORELLA

Melilla (I les illes Chafarinas).

De fet, l'exèrcit només serveix ara en cas de catàstrofe, perquè com no ens podem refiar dels serveis de (Des)protecció Civil—recordeu el darrer (i ja en van...) accident de Vandellòs...

En l'aspecte legislatiu també s'ha avançat molt: Si abans, pertrepitjar sense voler un sargent t'afusellaven, ara només et poden ficar uns quants anys a la presó pel delictes d'agressió a un superior. Abans, parlar en català era perillósíssim. Ara amb les Reals i Democràtiques Ordenances, s'estableix que la llengua oficial a l'exèrcit és el castellà, però se'n podran emprar d'altres per necessitats tècniques. Si algun superior et maltracta el pots denunciar i li pot caure un arrest domiciliari. És clar, després seguirà sent el teu superior, però no et tindrà mania per haver-lo denunciat ni et farà la vida impossible, perquè els nous militars són molt democràtics. Per altra banda, les novatades són durament castigades. Per això segueixen fent-ne.

Però la veritable prova de què l'exèrcit és part del poble humil i treballador és l'organització d'actes com la SEMANA DE LAS FUERZAS ARMADAS any rera any, apropant l'exèrcit: als nens, ensenyant-los què bonics són els canons, els TOA,s, els BMR,s, els anti-aeris, els antiquats, però impressionants carros de combat, els fusells i subfusells, les pistoles, les granades; a les "nenes", demostrant quant mascles i virils són els soldats de l'Exèrcit. I és que se lligue molt amb l'uniforme...; a les mares, amb discursos tranquil·litzadors del General Governador Militar, recordant que els tornaran als seus fills, no només sans i estalvis sinó, a més, fets uns homenets.

Us passo un recull de frases pronunciades per uns oficials, que són clarificadores i prova del canvi que ha sofert l'exèrcit:

1. "Los buenos serían Rommel, Franco...".
2. "Podéis tener la religión que queráis, pero estáis en una institución que se define católica. Por eso presentáis armas al Santísimo".
3. "Una de nuestras misiones es, en caso de estado de sitio, si en una de nuestras regiones, ya sabéis cuales, se produjeran altercados, ir allí y controlar la zona".
4. "Aquí sólo hay una bandera y una lengua y ya sabéis cuál es".
5. "Las banderas autonómicas son como trocitos de la Bandera Nacional".

I la llibertat d'expressió és plenament reconeguda... Si a un coronel (Martínez Inglés) el van arrestar dos mesos, què li faran a un soldat ras. No us estranyeu que hi hagi gent que signe amb pseudònim...

III: DE COM EVITAR DEIXAR DE SER PERSONA.

En un país democràtic com el nostre és reconegut el dret a l'**Objecció de Consciència**. És a dir, si per qualsevol raó ideològica un no pot fer el servei militar per anar en contra dels seus principis ètics, religiosos, etc. pot fer una mena de servei civil, La Prestació Social Substitutòria (P.S.S.).

Però diu un vell refrany que *qui fa la llei, fa la trampa*. Només per començar, dura mig any més. A més s'ha de fer una instància **sol·licitant** ser reconegut Objector. Una espècie de Tribunal, decidirà, un cop vists els teus motius, que has d'explicar punt per ratlla (Ningú estarà obligat a declarar la seua ideologia o religió, *Constitució Espanyola*) si et done permís per ser objector o no. Ells ho decideixen.

El que de cap manera et deixaran és deixar de pagar la part destinada a la compra d'armament (Objecció fiscal).

Seràs perseguit com qualsevol evasor de capitals o un delinqüent vulgar.

Però la pregunta real és: **Per què he de servir a un estat que m'oprimeix?** Primer perquè és Estat, i segon perquè és espanyol. Oprès com a ciutadà d'un Estat=Màquina Burocràtica i oprès com a membre d'un país oprès. Cornut i apedregat...

La solució és la **insubmissió**, és a dir, negar-se a fer la mili o la PSS. Naturalment cauran sobre teu les urpes dels Tribunals Militars i et faran la vida impossible. L'estat omnipresent i omnipotent ho controla tot (DNI, CIF) i et buscarà fins l'últim barranc d'una muntanya perduda, mitjançant la policia militar que hi ha a les zones rurals: La Guàrdia Civil (Atensió Pregunta: Per què els de poble tenim una policia militar i els de capital una policia civil? I a la presó, com un narcotraficant o un navaller.

I en cas que haguem de tenir exèrcit, almenys que sigue professional. Però és més car, és clar...

Un bravo soldado de la valiente infantería española

ADRECES D'INTERÈS

- Mili KK (coordinadora), MOC i Plataforma d'objectors/res per la insubmissió: Casal de la Pau, c/. Cervantes, 2, pral. 1ª.
- CAMPI (col·lectiu antimilitarista pro-insubmissió) c/. de la Cera, 1 bis. BARCELONA.

**CAP SERVEI A L'ESTAT
NO CIVIL, NI MILITAR!!
NO ALS CONSELLS DE GUERRA!!**

MILI 9 - BARCELONA

INSUBMISSIÓ!

VIAJANDO

POR CASTELLON Y SU PROVINCIA

E. Díaz Manteca y F. Olucha Montins. • M. Cruzado Cazador.

DIPUTACIÓ DE CASTELLO

Una Revolució pendent

Aquest passat mes de juny, la premsa va publicar unes dades de l'O.N.U. referents a les carències més bàsiques de la població mundial (menjar, aigua, medicaments, vivenda...). És un informe realment preocupant i alarmant per a tots els éssers d'aquest planeta però, sobretot, per a les persones més pobres i a la vegada més rebutjades per aquesta societat consumista i sobrada de tot.

Segons aquest informe actualment, a la porta del mític any 2000, més de mil milions de persones estan en la més absoluta pobresa (aço vol dir no tindre menjar, no tindre vivenda, no tindre vestit); un de cada cinc d'aquesta terra passe fam; més de mil milions no tenen aigua; catorze milions de persones moren abans de complir cinc anys, i cada tres segons -ara que estàs llegint açò, ara mateix- moren tres xiquets/tes. Són xifres realment esgarrifants, xifres que a voltes se'ns escapen de la comprensió -un no es pot imaginar a mils de milions de persones morint-, xifres que sempre les veiem com unes dades estadístiques i que estan ben lluny de nosaltres, del nostre món.

I si açò és el que està passant actualment, aquest informe de l'O.N.U. no mostra cap tipus d'optimisme per al futur sinó tot el contrari. Per l'any 2000 (d'ací 10 anys), hi haurà a la terra uns sis mil tres-cents milions de persones. La població haurà augmentat considerablement i aquest augment es donarà sobretot als països pobres i al nord d'Àfrica. De totes aquestes persones, molt al contrari del que haurie de passar ja que cada volta hi ha més i més mitjans per resoldre aquest escandalós problema, una quarta part passarà fam.

Però com estava dient abans, aquest és un problema que sempre veiem llunyà, i que tan sols alguns se sensibilitzen un poc aquells dies que la premsa, sobretot la tele, ens mostre xiquets famèlics i amb les panxes inflades, mares amb la pell i els ossos arrastrant a tres o quatre menuts amb els ulls sense cap esperança, etc. Escenes que generalment veiem mentre mengem o estem sentats a les butaques, mirant la tele. Escenes que valen, sobretot perquè la gent, una volta a l'any es desprenge d'uns diners que a la majoria ens sobren.

Aquest informe de l'O.N.U., a banda de dir-nos aquestes dades, n'inclou també unes altres pot ser encara més escandaloses: amb dos dòlars per persona es podria vacunar tots els que ho necessiten, evitant així la greu mortalitat infan-

til; amb cinc dòlars per persona es podria alfabetitzar tota la gent del món, un pas importantíssim perquè les persones puguin ser més lliures. Però i al costat de tot açò, aquest informe ens diu que actualment els països del món -rics i pobres- es gasten trenta-set dòlars per hàbitat per mantindre les despeses de l'armament.

Les diferències així, són cada vegada més i més grans, i el nord i el sud, els països rics i els països pobres cada vegada parlen llenguatges més diferents; cada vegada uns viuen millor i els altres sobreviuen amb les sobres dels primers.

Amb tot açò el que pretenc és fer una reflexió ben senzilla: si hi ha països -persones que malviuen i moren com animals- pobres, és perquè hi ha altres països -persones que no els falte de res- rics.

La reflexió és ben senzilla i tots la podem entendre (no comprendre); uns passen fam, sed, no tenen casa ni vestit, ni medicines... perquè d'altres tenen varies cases, dos o tres cotxes, massa menjar, 2, 3, 8... vestits a l'armari, massa medicines, etc. La llista serie inacabable. Quantíssima gent d'un país pobre no entendria de cap de les maneres el perquè tiren tantes i tantes coses (vestits, menjar i d'altres coses que a nosaltres ja ens pareixen inservibles). I d'aço, està ben clar, tots tenim part de culpa, perquè tots volem tindre més i més coses: cases plenes de menjar, aparells perfectament inútils per la cuina o per distraure'ns, armaris replets de vestits que ja mai ens tornarem a posar, els vídeos més nous, etc., etc., etc.

L'abundància i, per tant, l'abús d'un país sobre un altre, es reflexa en l'estil de vida de la gent. És per això que la responsabilitat és de tots i de cada un de nosaltres. Quan un compra, quan un beu, quan un menja o es vesteix, ha de ser conscient que si ho fa amb excés, és perquè d'altres no ho poden fer, no els ho deixem fer.

Per acabar voldria deixar també escrites unes dades per a la reflexió. Els milions i milions de pessetes que cada dia els governs es gasten en armaments i altres despeses militars -quants de diners es va gastar l'Ajuntament de Morella en la "Semana de las Fuerzas Armadas?"; és un dels tants exemples-; els més de nou mil milions de pessetes que ha costat el mundial de futbol, i que quasi tots haurem vist asseguts ven còmodament davant la tele.

Jesús Sangüesa Ortí

Trenca prompte el teu silenci

Amb aquest "slogan" la Joventut Obrera Cristiana (J.O.C.), preocupada per la precarietat de vida dels joves de la Classe Obrera, porta endavant una tasca d'anàlisi sobre la situació social dels joves del nostre món. Hem realitzat 10.000 enquestes al llarg i ample de la nostra geografia.

En un espai vital de precarietat i injustícia que pesa sobre les espatlles desilusionades ja, de tants i tants joves immersos en el procés social actual, ple d'incertesa i desencant, volem portar el missatge alliberador de Crist trencant cadenes i llevant mordasses, cridant amb ELL: "Feliços vosaltres...", però també: "Ai! de vosaltres..." perquè el Regne deixi de ser una utopia i comence a ser realitat en les fàbriques, en els tallers, en les oficines... en cada lloc on Jesús Obrer segueix treballant per mig de les mans dels seus germans, els homes per construir la terra nova.

Perquè ens sentim membres vius d'una societat que volem millorar, per ser la nostra, i nogensmenys em compte amb nosaltres, ens calla i ens aparta, la J.O.C. ha realitzat un manifest.

Per què aquest manifest? Perquè sols se'ns parla dels nostres deures. I on hi ha uns deures existeixen paral·lelament uns drets. I eixos drets NO estan reconeguts en la realitat, si bé els programes de tota índole es "preocupen en primer lloc pel món dels joves".

Com es preocupen? La vida quotidiana ens mostra fredament que la deterioració de les condicions de vida tendeixen a créixer i ho veiem amb normalitat, estant en molts d'aspectes al marge de la legalitat vigent.

Dia darrere dia llegim i sentim sobre "violacions dels drets humans", "explotació de xiquets", "atemptats contra la dignitat humana", etc..., realitats que la nostra societat es nega a acceptar encara que hi estiguen presents, i per a ells els dona noms nous: economia submergida, futur incert, atur juvenil, fracàs escolar, són els noms nous de l'explotació dels joves.

És precís que cada un i tots **TRENQUEM EL NOSTRE SILENCI**. Per això la J.O.C. a la llum de l'Evangeli de JESÚS, **ALÇA LA VEU I PRESENTA UN MANIFEST** davant les institucions que tenen una part important de responsabilitat, denunciant i demanant solucions concretes a la precarietat de la vida dels joves.

Els resultats de les enquestes estan a la base del Manifest expressant així el desigs dels joves: el 71% considera que els pobles tenen insuficients instal·lacions esportives, teatres, cines, etc...; el 83% senten incertesa i inseguretat davant el futur; més de la quarta part dels joves que acaben els estudis, es veuen amorrats a l'atur de llarga duració; el 34% dels joves que han tingut la sort de trobar treball no tenen contracte, salari fix, seguretat social, horari legal o de vacances, tan sols el 5% dels joves treballadors tenen contracte fix; el 75% dels estudiants pensen que el funcionament dels centres docents és deficient.

Con moviment cristià, la J.O.C. naix i perviu per l'afirmació radical de "la dignitat de cada jove", iguals tots i diferents en la seua individualitat, cridats al desenvolupament en plenitud humana com fills de Déu i germans tots. Per això denunciem davant la societat: els contractes temporals, la discriminació laboral, per edat i sexe, les hores extraordinàries, l'escassa informació que se'ns done sobre els nostres drets laborals, la política d'entreteniment que fan per als joves, sense comptar amb ells, les escasses subvencions i nul suport que reben les associacions juvenils, i tot quant anul·le l'afany dels joves per un món millor, marginant-los i relegant-los al silenci i a la passivitat involuntària del consumisme, domesticant les consciències dels individus.

Per tot això exigim les mesures adequades perquè desapareguen del nostre món aquestes limitacions i donen pas a la revitalització dels valors obrers on l'home siga el centre actiu de la riquesa personal i social i no objecte per a beneficis alièns.

Com a seguidors de Jesucrist en la seua Església, lluitem perquè els nostres germans, els treballadors, troben el seu alliberament en la solidaritat, en l'esforç comú per construir una societat a la mesura de l'Home Nou amb plenitud, fet a imatge de Crist, i per això allarguem la nostra mà a cada jove i li demanem que, amb nosaltres **TRENQUE PROMPTEMENT EL SEU SILENCI**, per unes millors condicions de vida.

J.O.C. - CASTELLÓ,
VALL D'UIXÓ,
VILAFRANCA

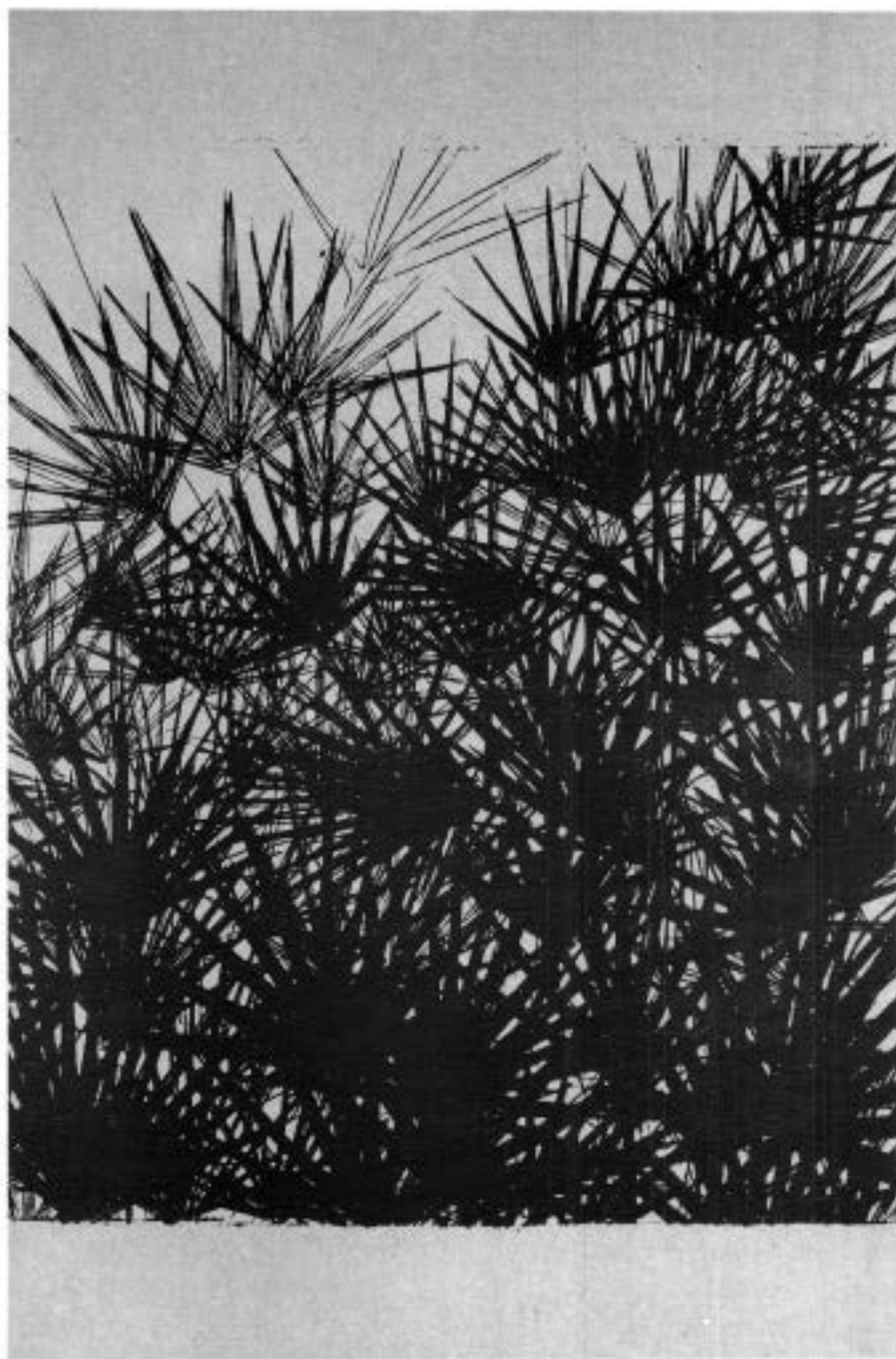

Ensenyar a mirar

Amb motiu de l'exposició de PILAR DOLZ a la Sala Municipal Ferrés i Puig (Museu Monjo) de Vilassar de Mar del 9 de juny a l'1 de juliol de 1990, JOAN FRANCESC MIRA ha escrit un text per al programa amb el títol que hem utilitzat per encapçalçar aquesta pàgina, que reproduïm a continuació.

Tinc davant dels ulls, ara mateix que escric aquestes ratlles, dos gravats de Pilar Dolz, un amb data de l'any 80, l'altre amb data del 85. El primer està fet de pedres, el segon de tiges i espigues. Perquè Pilar Dolz s'ha passat molts anys produint -dibuixant i gravant- pedres de marge, i molts anys dibuixant i gravant tiges i espigues. Aviat està dit, però no conec ningú que haja fet una cosa semblant. Una d'aquelles obres que poden semblar monotemàtiques i fàcils i que són tanmateix la cosa més exhaustivament difícil que un artista es pugui proposar: explorar fins als límits un fragment del món. No importa quin fragment, però fins al límit. Allò que ha fet Pilar Dolz amb les pedres i amb les herbes, tinc la certesa que no ho ha fet ningú.

D'entrada, què és l'art si no és una explicació del món? No importa quin art -el de les línies i els colors, el dels sons o el de les paraules-, no importa quina mena d'explicació i de quin món. Del món interior, de les idees, sentiments o fantasies, o del món exterior de les vides, les formes, els minerals o les plantes: o l'artista l'explica, o allò que fa no és art, no és res. Explicar vol dir desplegar davant dels ulls i de la ment, vol dir desvelar allò que està amagat, fer visible allò que està cobert, fer-nos veure allò que els altres no sabem veure. O despertar la imaginació i l'esperit a un món de signes i de símbols que ens fan penetrar en la realitat d'una manera nova. Les pedres que produïa Pilar Dolz eren més que pedres: eren el món de la pedra, aprofitada pels homes per a fer marges i murs, fetes obra humana, però revelant una pell mineral, textura, molsa, vida... tantes coses que jo he de confessar que, sense ella, mai no hauria sabut veure. I eren, alhora, signe de mig país nostre, dur, mineral, aspre i esquerp.

Ara, Pilar Dolz m'ha ensenyat a mirar ran de terra, les humils plantes de l'altra meitat del país, aiguamolls, senillers, coberts de la més humil de les vegetacions, de l'herba més simple, gramínies modestes en què ningú no para mai l'ull ni l'esment. Cal, per saber-les mirar, abaixar-se fins a terra i ser tan humil com elles. Llavors, només llavors, es revelaran com allò que són: un món insospitat de formes, de vida fràgil moguda pel vent, la inescotable varietat i espessor de la més simple de les línies. Ara bé, per saber fer això, calia tot l'increïble domini tèc-

nic, tota la sensibilitat, tots els anys de treball, tota la capacitat de penetració i de suggerència, tota la categoria d'artista de primer ordre, en definitiva, que Pilar Dolz posseeix. El resultat no té preu que es pugui pagar: hi haurà fragments del món -pedres, herbes, qualsevol cosa on ella posa els ulls- que després de veure'ls com ella els ha vist, ja els sabrem veure, amb els seus ulls, d'una manera nova. I si l'art, el gran art, no és això, què és?

Joan F. Mira
València, maig 1990

Tradicions Populars

La picardia també fa història

Per DOMI PASTOR

De la mateixa manera que hem recordat hòmens que es desviaven per Morella i per alegrar la vida dels morellans, també podem recordar altres noms que passaran a la posteritat per altres raons. Alguns, concretament, per haver fet de la picardia el seu estil de vida o per la seva forma de viure i divertir-se a costelles dels demés. Anem a comentar alguns exemples.

Els que nomenarem ara, per les vicissituds guerreres que van viure a Ultramar.

Recordo que després del 39 va aparèixer per aci un Senyor amb uniforme militar (amb faixa i tot), que portava una boina roja bé per causa del règim vigent o perquè ja la duguere abans. Com no sabia qui era i no podia ser militar en actiu perquè ja era molt vell, li vaig preguntar per què anava uniformat i qui era i me va dir que era un supervivent de la guerra de Cuba, de nom «Blas» i no recordo el cognom. Quan vaig comentar-ho a casa me van aclarir que es tractava de Blaiet de Frescumera, però a ell ja no li vaig dir res més per si no li feia massa gràcia el sobrenom.

A la pel·lícula «Los últimos de Filipinas» s'explicava la posició dels Herois del Baler, que van resistir sense saber que la guerra ja s'havia acabat. Tenia referències que en aquell grup de resistents també hi havia un Morellà. Ramon, Cardona o Ripollès de cognom, que era sastre.

Estos no eren tan coneguts a Morella com altres dels qui he parlat en altres articles, però ve bé de comentar-ho.

Quan algú tocava sempre la mateixa peça perquè no en sabia d'altra els morellans antins diem:

– Pareix la música de Limas.

Limas era un home que vivia amb la seua dona al carrer de Sant Francesc. Eixe carrer, per estar prop del quarter, tenia fama de ser prou entretingut i a qualsevol d'aquelles cases se feia ball, però no de jota per dos raons molt clares: Primera perquè les habitacions eren menudes i no donaven per a les passadetes de la jota i segona perquè els agradava molt valsar o ballar l'«agarrao». Valsaven varies parelles i, naturalment, l'habitació se feia menuda

molt promptè.

D'ací ve la dita morellana que sol usar-se quan un munt de gent està atapada en algun lloc:

– Xe, açò pareix el ball de Limas!

En un d'estos cèlebres balls van tindre la gran ocurrència, per tal d'aprofitar l'espai i augmentar la cabuda de la pista, de penjar el músic de les bigues dins d'un paner. I allí me tens a Limas –el nom del qual era DIMAS realment– penjat, ell i «curion», dins la canastra de pastar.

Si li demanaven un pasdoble, un vals, una polka o una masurca ell sempre tocava la mateixa cançona, que tenia la lletra següent:

«Viva el Papa, Viva el Rey,
Viva la Reina Isabel».

Als balladors els importava molt repoc el ritme de les cançons que tocava el músic encistellat. Ells anaven a la seua, a l'«agarrao». Quan Limas ja se'n cansava de vore ballar la seua dona amb tots els soldats –ball no distingit precisament per la finor–, parava la música i advertia als balladors:

– A pos, si baixo...

Però com no podia baixar si no el despenjaven, seguia arrupit dins del cistellot i amb el cap entre els cabirons.

Un altre caràcter molt conegut per Morella era Salvador Cruella, conegut pel malnom de PANXERO, del qual ja us vaig contar els diàlegs amb Andrés de Bori en un circ a l'Argentina.

Era un guilopo vertader, més fresc que la rosada del mes de febrer. Solie caure en gràcia perquè era molt simpàtic. De malifetes d'ell se'n podria escriure un llibre sencer. En referirem dos que van constituir dos bones estafes per a tot el poble, després de les quals va fugir.

En una ocasió va organitzar una correguda de bous. Ja tenia, segons anava dient, els toreros contractats. Havie avançat els diners dels bous i, naturalment, havia de vendre les entrades amb anticipació. Com anava fent propaganda dels noms dels toreros i de les característiques dels bous, la gent va anar comprant localitats. Va arribar a fer la gran

venda, perquè tot lo món se'l trobava pels carrers ultimant els detalls de l'espectacle. (Adjunto el programa de la correguda cedit amablement per Serafin Gamundí).

La vespra de la correguda, de nit, va agarrar el trole i se'n va anar cap a les Catalunyes amb tots els diners del taquillatge. No va haver de trencar cap paper de contracta, perquè de toreros no n'havia fet ni intenció i l'única aulor de bou que li havia pegat era la d'un trosset de ceçina que s'havia pogut menjar.

El cas és que va trespandre amb un saquet ple de diners pel Collet d'en Belleta en avant. Per este fet es va fer un romanç d'on he extret este verset:

**«Al pasar por Vallivana
me encontré con el panxero.
Se ha marchado de Morella,
y se ha llevado todo el dinero».**

A partir d'este fet va quedar la dita: **paix la correguda de panxero** per indicar les estafes referides a espectacles públics. Este estiu passat i fent referència als espectacles de bous es va tornar a sentir la frase amb una certa insistència.

En altra ocasió, el Sexenni de l'any 1934, va aparèixer per la Plaça de Morella amb un tenderet de tovalles. També anava a oferir-les per les cases. Les tovalles, que eren blanques, tenien dos franges de color a les puntes. A una posava «Maria de Vallivana» i a l'altra «Patrona de Morella».

No cal dir l'èxit que va tindre. La gent se'n renyia i no volia quedar-se sense. A més de quedar-se'n alguna per a casa en compraven d'altres per enviar-les a parents o amics de fora del poble. Un familiar meu encara la conserva.

Quan se li estaven acabant les existències, els die a la gent que encara anava a buscar-ne.

– Rediela! Si arribo a saber l'èxit este exposo més diners per fer la comanda més grossa.

En acabar la venda de les tovalles va desaparèixer del poble, perquè el buscava el fabricant. Es veu que tenia temor d'alguna cosa. A un amic seu li va confiar:

-Açò sí que ha estat un negoci redó, perquè ni les haí pagat ni ho penso fer.

Bé, ja veu quin personatge! Ja de vell, va tornar a aparèixer per ací. I com estave mal el van internar a l'hospital. D'allí se'l van endur a la Beneficència de Castelló, on vaig tindre ocasió de parlar-li. Tinc entès que va morir allí.

Una altra anècdota curiosa d'aquell temps és la referent a dos amigues. Una d'elles, coneguda per la Petròlia, ere filla d'un matrimoni que vivie al carrer de la Marquesa i venie petroli. Ere una xiqueta manseta i poqueta cosa. L'altra ere de la «pepita sin clasca» i per això la Petròlia sempre anave albardada.

En aquells temps els vestits de mudar eren de colors discrets i les xiques no gosaven a fer-se vestits estampats o de colors vius. Però la Petròlia va tindre una arrancada d'ànim i se va fer un vestit de colors llampants. Tota tova, li'l va ensenyar a la seua amiga. A l'amiga li va agradar molt i li'l va alabar moltíssim dient-li que ere preciós. El dissabte següent va anar a demanar-li per favor que li dixare el vestit, perquè volie fer-se'l igual i la modista volie vore'l.

Ella, pàmfila, li'l va díxar. I l'altra, que no tenie reparo de res -ni de mostatxons per als polsos-, s'ha-vie citat amb uns oficials de la guarnició, aquella nit, al cos de guàrdia (esta dependència estave només entrar al quarter a l'esquerra). El cas és que se va presentar al quarter amb el vestit de la Petròlia i amb la cara tapada. Els soldats que feen la guàrdia la van vore. Es veu que n'hi havie un bon grupet, i la van vore bé perquè van esperar que isquere al cap d'un «rato».

Després d'això, suposo que se'n va tornar cap a casa.

En ser demà, diumenge, la filla del tio Petròlio es va assentar a la porta de la tenda, perquè a començaments de segle no estave ben vist que les xiques anaren a passejar de matí. No podie ser de cap manera! I com volie lluir el vestit que estrenave es va posar a la porta de casa.

Rexiquets, quin èxit!

Sergents, soldats i militars que passaven tots ullets a ella, i més de quatre dixant caure algun que altre pirop atrevidet. Ella es va quedar tota esпамponada i satisfeta. A l'hora de dinar, en entrar a dins, li va dir a sa mare:

Plaza de Toros de Morella

MAGNIFICA NOVILLADA
ABENEFICIO DEL S. HOSPITAL
Para el día 24 de Abril de 1921

AMENIZANDO EL ESPECTACULO LA BANDA MUNICIPAL
si el tiempo no lo impide y con permiso de la Autoridad
BAJO EL SIGUIENTE PROGRAMA

3, BRAVAS VAQUILLAS 3,

procedentes del barranco de SALVASORIA

1.º Siendo espada, banderilleada y muerta a estoque por el afamado espada de Vinaroz.

JOSÉ RABASA

En la misma baquilla será hecha la suerte de *DONTANCREDO* por SALVADOR CRUELLA (a) *EL PANCHERO*

2.º Se lidiará una hermosa vaca en la que se hará la *Pantomina del HOMBRE GORRO* por el mismo SALVADOR CRUELLA.

3.º Tambien será capeada por toda la cuadrilla de aficionados de Morella otra baquilla bajo la dirección del Primer espada:

José Rabasa

CUADRILLA

Salvador Cruella, (hijo) Francisco Cadau, Sastre Lunares, Ernesto Cortes (a) Calvetinero, José Gargallo (a) Gallo el que representará el mismo *Charlot*.

PRECIOS

Entrada con número	1 pesetas
Entrada con Barrera y número	1'50 »
Entrada para niños menores de 8 años	0'50 »
El impuesto del timbre a cargo del publico.	

NOTAS: 1.º El Toro de muerte será sortado en la misma plaza.

2.º Las puertas de la Plaza se abrirán a las 2 de la tarde y la corrida empezará a las 3.

3.º Las entradas se venderán en la misma plaza.

-Com se coneix que els militars estan acostumats a vore vestir bé i d'una altra manera a com ho fem a este poble, perquè tots tornaven a passar i se pegaven colzadetes per vore'm.

Mare i filla no cavien dins la seua pell.

Però el dimontre de la sòria que sempre es clave per tot arreu els va fer arribar les diendes del poble, per a on corrie que la Petrólia havie passat la nit al cos de guàrdia amb el vestit nou.

La xica ere lo que en morellà se diu un pardalet acabat de caure del niu, però sa mare ere una miqueta més llesta i va trobar l'explicació i li va dir a la seua filla:

-Mira per a on! Resulte que la teua amiga m'ha tornat el vestit este matí, dient-me que la seua modista no s'atrevia a fer-ne un altre d'igual!

La mare es va enfadar moltíssim.

I després de tot açò encara hi havie qui die:

-Xè! No n'hi ha per tant! No cal enfadar-se d'eixa manera.

Es veu que a este món cadascú s'enfada per lo que vol.

Encara us contaré un altre succeït d'un pintor, que ho fec prou bé conegut per XORRIT pels xorritons de pintura que dixave.

A les cases bones solien pintar motius i dibuixos a la paret amb trepes i pintura de vernís.

Xorrit va anar a pintar a casa d'una dona molt rica i molt bona dona. Mentre li treballave per la casa li va dir que li farien molta gràcia alguns personatges bíblics a la paret del minjador. I li va preguntar al pintor:

-Xè, que tu t'atreviries a fer-ho?

Ell -que abusave bastant del blau en l'intent d'imitar els Cruella -la va animar mig tal-qual i li va respondre:

-A una de les parets li faré el pas dels Inraelites pel Mar Roig, que quedarà la mar de bé amb tantes figures.

Què contenta se va fer!

Imagineu-vos. Ja se vee el minjador ple amb tota aquella gentada.

Escomence Xorrit a pintar i quan arribe a la paret del quadre vinga passar dies pintant aigua.

Aquella dona li anave recordant:

-Què quan farà les figures?

Ell, tot parsimoniós, li fec:

-No tingue pressa, dona, que jo ja sé el moment.

I torna-li a l'aigua una altra vegada.

Al remat, un dia, a un raconet de la paret va pintar el taló d'un peu d'home. Va cridar la Senyora i li va dir:

-Ja pot vindre, bona dona, que ja està.

-Jo açò ho trobo com tots els dies, -va dir ella.

-Però, santa dona, vostè no veu allí mig peu? Pos és que hai fet un poc tard i quan hai arribat al Mar Roig ja havie passat l'últim.

La persona que m'ho va contar, que ere familia de la dona a qui li va passar, no me va dir si li havien arribat a pagar la pintura o si el van escalfar de fort.

La gent d'aquell temps no ere més boba que la d'ara. Sempre n'hi ha hagut d'estafes, actualment també, però el progrés ha fet variar els procediments i ha anat millorant les tècniques.

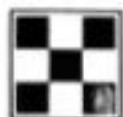

PRIMERS EN INVESTIGACIÓ
PRIMERS EN VENDA
PRIMERS EN RESULTATS
PRIMERS EN SERVEI

COMPROVEU ELS NOUS
PLANS PER A CONILLS

Gallina Blanca Purina

- explotació intensiva
- explotació mitja
- minifundi

Gallina Blanca Purina

programa el futur
amb la investigació d'avui

Ací Les gàbies

EXTRONA

produir per a
més i millor

HIGIÈNIQUES - MANEJABLES
DURADERES ECONÒMIQUES

¡¡SOL·LICITE CATÀLEG INFORMATIU!!

DISTRIBUÏDOR EN ESTA ZONA: C/ Sant Euluis, 24 - Tel. 28.20.00
ANTONIO MOLES SEGURA CINCTORRES

*En els 100 dies d'estiu us desitgem el millor
Estem al vostre servei!*

CAFETERIA

Rourera

Tel. 964 / 16 03 08
MORELLA

Salude tota la Comarca dels Ports i us ofereix:

- **Marisqueria:** Peixos i mariscs de Sant Carles de la Ràpita
- **Fregiduria:** Peixos del Mediterrani de totes classes
- **Sidreria:** Sidra Pomar de barril
- **Mesón:** Tota classe d'especialitats d'embotits i pernils de Guisielo - Aragó i Morella

Director-Executiu-Propietari: **Pere Adell**

El millor de ROURERA: La seva clientela

Divendres 27

22'00 h.- Cercavila amb els "Dolçainers de Benicarló".

22'30 h.- Correfocs amb els "Diablers de Paüls".

24'00 h.- Ball fins les 6 de la matinada amb "Nueva Alaska".

Dissabte 28

12'00 h.- Inauguració de l'Exposició "La Contaminació als Ports".

17'00 h.- Xerrada - Col·loqui sobre la problemàtica de la contaminació. Hi participaran:

- Otus
- G.E.R.
- GAIA

22'30 h.- Teatre. Grup de Saineters de Vilafranca.

24'00 h.- Concert.

- Candidatos
- La Banda
- Tom Bombadil

Diumenge 29

17'00 h.- Cafè Concert amb la Banda de Vilafranca

17'30 h.- Balls Populars.

Ball pla de Vilafranca.

Dansa Guerrera de la Todoella.

21'00 h.- Traca final Aplec i cremada de la falla Anti-tèrmica.